

כנסת דברי סופרים לזכר ח"נ ביאליק, ספר חמישי / בעריכת יעקב כהן ופ. לחובר (תל-אביב : הוצאת "דביר", ת"ש)

ר' משה חיים לוצאטו פּמְקָבֶל

מאת ש. א. הורודצקי

א

ר' משה חיים לוצאטו חי באיטליה בזמן שתורת-הקבלה של האר"י משלה שם בכפה. השתלשלותה של תורה זו באיטליה מתחילה תיכף אחרי מות האר"י על-ידי תלמידו ר' ישראל סרוק, שישב באיטליה שש שנים וקבע שם בתי-מדרשות לתורת רבו. בהשפעתו נהפך ראש מקובלי איטליה בזמנו, ר' מנחם עזריה מפאנו ממקובל קורובירי למקובל לוריני נלהב, ואם היה דורש לפניו, בקהל רב בבתי-כנסיות ובבתי-מדרשות תורת-הקבלה של ר' משה מקורדובירו, התחיל מעתה להפיץ תורת האר"י, כי מצא, דרכי האר"י הרבה יותר גבוהים מדרך הרמ"ק¹. אחריו החזיק בקבלה זו בקנאות יתרה המקובל ר' משה זכות, אב"ד בווינציה. גם הוא מודה, שעשה רמ"ק גדולות בקבלה, אבל, נשמתו היתה עדיין מעולם התוהו², לכן, "אין לנו שום עסק עפ"י דרכו", ורק, "דברי הרב הקדוש האר"י ז"ל חיים וקיימים בכח העליון לתקן השכינה ולהשפיע עליה"³. תלמידו הותיק ר' בנימין כהן, שרבו אמר עליו, ש"אם יזכה הדור יהיה לאור עולם"⁴. קבל תורה זו מפיו והשקיע את עצמו כולו בה וכל ספריו שחבר נוסדו ברוח הקבלה הזאת, וגם חבר סדור ונוסח התפלות על-פי כוונת האר"י, והוא שמסרה לתלמידו וחתנו ר' ישעיה באסאן, והאחרון מסרה לתלמידו ר' משה חיים לוצאטו, שתלמידו העיד עליו, שכשהיה בן י"ד שנה כבר, "היה יודע כל כתבי האר"י בעל פה"⁵. והוא התמיד בלמודו זה והתעמק בוהר וביתר ספרי הקבלה, והכל עשה בסתר, בצניעות, בהתבודדות: וירכש את לב רבו באסאן לאהבו כבנו, ולהיות מסור לו בכל לבו ונפשו. הוא העיד אח"כ על נעורי תלמידו זה: "ירא ה' אתה מנעוריך ועולה לא תמצא בשפתך"⁶. בפעם אחרת העיד עליו: "בחור כארזים, לא הלך אחרי שוא ובשרירות, והבלי הילדות והשחרות. ה' אלקים פתח לו אוזן שומעת ותבן, ויהי לי לבן, ואנכי תרגלתיהו, על זרועותיו לקחתיהו, וכפי כחי רוח חכמה מלאתיהו. ויען אהבת עולם אהבתיהו לא היה גדול בביתי ממנו, מספר צעדי אגידנו, וכל טובי היה בידו, כי אין נסתר מחמדו — — — והוא עבר את מיכל, ויקח גם מע"ץ החיים"

1 הקדמה לפלח הרמון; ארי נוהם, 67. ליפציג 1840.

2 הקדמתו לפלח הרמון. ועיין ש. א. הורודצקי, במבואו לס', "תורת הקבלה של רמ"ק", ע' צ"ט-ק.

3 בהקדמתו לס' אוצרות חיים לר' חיים ויטאל, אגרות רמ"ה, סימן ח'.

4 אגרות רמ"ה, סימן א', 5 הנ"ל, סימן ר'.

6 ר' יקותיאל לר' מרדכי יפה, אגרות רמ"ה לבני דורה, ח"א, ע' י"ט, 7 שם, ח"א, ע' כ"ח.

ויאכל, אז רעיוניו פשטו בעמק הסודים, התעלס באהביהם רוח דודים¹. לאט לאט החלו צעירים, מבקשי סודות התורה ופנימיותה, להתאסף סביב רמח"ל. נחבא ונסתר, סגור וכמוס, למד את תלמידיו זוהר וספרי-קבלה וכתבי האר"י ודברי-קבלה שחידש הוא בעצמו עפ"י דרכו הוא². תלמידיו היו כרוכים אחריו בכל לבם ומסורים לו בכל נפשם והאמינו בדבריו כדברי איש-אלהים, וכך היה יחסו אליהם³. ושונה היתה ישיבה-„קבלית“ זו מהישיבות לקבלה שקדמו לה, „ישיבות“ פומביות לקבלה נוסדו אחרי גירוש ספרד, כשהקבלה חדלה להיות מסורה רק, מפנה לאוונן, ל„יחידי סגולה“, ל„יודעי ח"ן“, והחלה להתפרסם בקהל, שמצא בה חיזוק רוחני למצבו המדוכא ותקוה לגאולה השלמה והקרובה. הישיבה הראשונה לקבלה נוסדה בסוף המאה השלישית לאלף הששי בצפת. ר' שלמה אלקביץ ואחריו ר' משה קורדובירו הרביצו שם תורת-הקבלה בפומבי. באותו זמן ואחר-כך הרצה המקובל ר' מנחם עזריה מפאנו בישיבה שלו בויניציה תורת-הקבלה ברוחו של ר' משה קורדובירו, ואחר-כך על-פי האר"י, ור' ישראל טרוק, מגורי האר"י, אף הוא, כאמור, יסד ישיבות פומביות לתורת הקבלה באיטליה. הכל נעשה בגלוי, כדי להפיץ את הקבלה ברבים. רק רמח"ל יסד ישיבה חשאית, בסוד גמור. מה שנעשה בין כתלי בית-מדרש זה נשאר סוד כמוס. וסדר ה„ישיבה“ היה כך: התלמידים ישבו על-ידי השולחן „באימה וביראה, ברתת ובזיע“. אחד מהם, שהיה נבחר לכך, קרא בקול: „תנו כבוד לה' אלקי ישראל“ — ומיד, יכופו החברים הקדושים את ראשם ולא הוציאו עוד שום מלה מפיהם⁴. בבוא אחד לישיבה היה אומר בכפיפת ראש: „יהי כבוד ה' לעולם“, והיושבים ענוהו: „יהי שם ה' מבורך“, ובצאת איש מהם היה הולך אחורנית ויאמר: „ברוך ה' מציון“. בבוא ר' משה חיים לוצאטו, הרב, לישיבה, היה אומר: „יהי ה' אלקינו עמנו“ והתלמידים, שהיו שם, היו משיבים: „ה' עוז לעמו יתן“⁵. תנאי עיקרי בישיבה זו היה: „לאהוב איש את אחיו ולהתנהג באהבה ולב טוב, ולקבל איש תוכחת חברו באהבה רבה, בלא שום כעס, וכל שכן שנאה, אלא באהבה ובשלום לרצון להם לפני ה'“⁶; והלמוד העיקרי והתמידי בישיבה זו היה הזוהר, „מאחר תחלת הבוקר ועד עת תפלת מנחת ערב“. וכל הדברים שיודעו על-ידי הלמוד בזהר צריכים התלמידים לשמור עליהם בסוד גמור, „סוד חתום, שלא לגלות כלל אלא ברשות כמוהר"ר רבם“⁷. התלמידים לא עסקו בלמודים עיוניים בלבד, הם קבלו עליהם גם תשובות וסיגופים: קבלו עליהם לצשר הימים בתענית: „העשירי יהיה קדש להתענות בו אחד מן החברים, ואחריו הב' ואחריה הג' וכן כולם“⁸. רמח"ל השתתף עמהם גם בנסיונות קבלה-מעשית: הוא והם תקנו עון מכירת יוסף, בצרפם את השכינה עמהם ויבטלו כל חטא ישראל מאדם הראשון עד הזמן ההוא: אתם יחד התייעץ לזרוק אבני בליסטראות, להכות אויבי-ישראל, ואת ארמילוס הרשע בראשם, והאבנים האלה תהיינה אחר-כך אבנים גדולות ליסוד הבית העתיד להבנות: ובקרב תלמידיו חבר רמח"ל תפלה בארמית לאלהים, לבקש רשות ממנו לנחם השכינה האבלה, גם חבר בקשה בעברית לשכינה, שתקבל הנחמות ממנו, בצירוף שמואל הנביא ואחיה השילוני, אשר קרא אותם להשתתף עמו בזה, ולשלוח את

1 שם, ח"א, ע' נ"ט. 2 שם, שם.

3 עיין אגרות הנ"ל, ח"ב, ע' רפ"ב, שכ"ג, שצ"ח, שצ"ט, ת', ת"א.

4 אגרות הנ"ל, ח"א, ע' י"א-י"ב. 5 שם, ע' י'. 6 שם, שם. 7 שם, ע' י"ג.

הנחמות לשכינה על-ידי עזריאל עבד ה', ולבשרה שקרובים ימי הגאולה ובאה עֶפָה להסיר את אבלה. גאולת השכינה ותקונה היה גם אחד מתנאי הישיבה שלו: „שלא יהיה הלמוד הזה — בוהר — רק לתקון השכינה הקדושה ולתקון כל ישראל“. כותרתם כן עבודתם לפני ה' צריכה היתה להיות לשמה, „באמת ובתמים ובאהבה שלימה“, לא על מנת לקבל פרס, „כי-אם לתקון השכינה הקדושה ולתקון כל ישראל וכל שכר מצוותיהם ומעשיהם הטובים נתנו במתנה לכלליות כל ישראל ולגמול חסד עם השכינה הקדושה ולעשות נחת רוח ליוצרים“; גם בעבודתם לאלהים צריכים הם להיות כאיש אחד, להיות עובדים עבודה תמה ונקיה לפני בוראם, עד „שכל איש מהם אשר יעשה מצוה אחת כאילו נעשית מיד כולם, תחשב לתקון השכינה הקדושה“.¹ אשר קרה אחר-כך לרמח"ל ול„ישיבתו“, אחרי שגלה סודם ר' יקותיאל מוילנה, שבא לפדובה ללמוד את מדעי הטבע והרפואה ונלוה אל חבורת המקובלים, ורמח"ל בראשה, ידוע, ואין מקום להאריך כאן בזה.

ב

מרכז חייו הסוערים של לוצאטו, הנקודה המרכזית ביצירותיו ובעבודותיו הרוחניות, מנעוריו עד יומו האחרון, היתה הקבלה, שחזה בה חזות הכל:² עליה הולכות וסובבות ונשענות כל יצירותיו השונות, ואפילו אלה שנראות לכאורה כחילוניות וכפשוטות.³

אמנם לוצאטו למד גם תורה הרבה ועסק בפלפול ובמשא ומתן של הלכה, לפי דרך הלמוד שהיה נפוץ אז בין למדני-ישראל, והצטיין בכחו לחדש חדושים. אבל הוא הביט על כל אלה כעל „טפל לגמרי“. העיקר הוא: „הטוב הפנימי, אור הבהיר, סלת הנקיה — מה נמצא נחת רוח ליוצרנו ב"ה בכל הפלפולים הגדולים והפסקים הרבים — אם כן אפוא למה נעזוב את העיקר ונאחזו את הטפל? זה הכלל: אין אדם מוצא לעתיד לבוא אלא האור מה שהמשיך בידעתו בעוה"ז; ומי שידע הפנימיות יהנה באור פנימי, ומי שלא השיגו לא יהנה ממנו על שום פנים. וכי יאמרו: הלא הדינים צריכים לישראל — הנעזוב אותם? לא, לא נעזוב אותם, אבל נקבע להם זמנים, לפי שאי-אפשר בלאו הכי, אך לא נבלה בהם זמננו ח"ו.“ „להבין ולהשכיל בעומק רזי תורתו — הלא זאת חלקי מאת ה' ולא ארפנו, ואניח הקש ותבן, הראוי לבהמה — לבהמה והראוי לאדם — לאדם, כדברי הרשב"י זלה"ה.⁴ כמו שדחה רמח"ל את הלמוד הרבני-הפלפולי ואת ההלכה — לגבי ההתעמקות בקבלה ורזיה — כן הרחיק את הפילוסופיה, „שכל מה שיוכל האיש להשיג

1 כרם חמו, ח"ג, ע' 114, 131. 2 אגרות רמח"ל, ח"א, ע' ג"ט, ס'.

3 ראה פ. לחובר, תולדות הספרות העברית החדשה, ספר א', 14—24; 142—143; הנ"ל ב-שער המגדל-

ב-כנסת תרצ"ט, ע' 266—294.

4 אגרות רמח"ל, ח"ב, ע' רל"ז, רל"ז. „הלא זה רע בעוה" — מתאונן רמח"ל שם, — שרוב חכמי-ישראל

כבר רחקו מעל האמת ומן אור הנעים, כבוד ה' אלקינו, ללכת אחרי פלפוליהם של הבל". הוא מצא בסרנפורט „כשלוש מאות תלמידי-חכמים, ולב רחב להם להבין ולהשכיל, והנה הם מכלים ימיהם בפלפולים המהבילים, וריח חסידות אין בהם" (שם, ש"ד).

5 אגרות רמח"ל, ח"ב, ע' ר"מ. „וימררו את חייהם בעבדה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה את כל

עבודתם אשר עבדו בהם במרך (שמות א', י"ד): וימררו את חייהם בעבדה קשה — בקשיא, בחומר — בקל וחומר.

בחקירה לאפס ותוהו נחשב למה שיוכל להשיג על-ידי הקבלה האמתית.¹ לברר את יחוד אלהים והנהגתו את העולם, להבחין הכחות שבהם ברא אלהים את עולמו ולברר הערך בין כח לכח ובין נברא לנברא, ולעמוד על „שורש כל הדברים בפני עצמם, מאין יצאו ולאנה המה הולכים, לאיזו תכלית ומה תועלת בהן”² — כל אלה אפשר להשיג רק על-ידי הקבלה, ולא על-ידי התפלספות.³ אלה שעסקו בפילוסופיה ורצו למצוא על ידה פתרונים לבעיות העיוניות האלו, נחבלבלה דעתם ונסרחה חכמתם: ורק על-ידי הקבלה אפשר לעמוד על סוד הבריאה והשגחת אלהים.⁴ ויש עוד תועלת מרובה בידיעת הקבלה, ו„אפילו אם לא היינו מחויבים ומצווים עליה, והיא: על ידה „ניצולים מן היצר הרע ומן המבוכה-רעה שלו”, כי רק בקבלה ימצא המבקש פתרון לכל אלה השאלות, שהיצהר טוען עליהן, מה שאין ביכולת הפילוסופיה לעשות: בקבלה ימצא המבקש גם בירור לעבודת אלהים, התפלות ויתר דקדוקי המצוות.⁵

ובכן, הקבלה, רק היא יכולה לתת פתרון לכל הבעיות המסובכות במסתרי הבריאה של העולמות ויצירותיהם החמריים והרוחניים: „בסתרי יחודו ית' ורומותו ושלמותו והנהגה שהוא מנהיג את עולמו; וכן סתרי בריאתו וכונותיהם והעבודה שהטיל על מי שהטיל מהם והשראת כבודו ושכינתו ושפע נבואתו ורוח קדשו”. בכל הבעיות האלה ובהשתלמות ההכרה בכל אלה, ש„תלה האדון ב”ה שלימותו של האדם”,⁶ אפשר למצוא פתרון רק בקבלה. בה, רק בה יש למצוא את המפתחות לגנוי-סתר.

ורמח”ל התמכר כולו לקבלה משאת נפשו. בה בקש סוד אלוהי וההויה, כי „אין מקרה קטן בעולם שלא נמצאו עליו כמה סודות גדולים ליודעי האמת”: על ידה רצה לעמוד על הפנימיות שבסודות, „כי יש בסודות עצמם פנימיות עצמן ופנימיות מפנימיות, ואלו הם רוי דרוזין”⁷; והמקורות לכל אלה מצא בר' שמעון בן יוחאי הזוהר, ובהאר”י וכתביו. עליהם הוא סומך ומהם הוא ניזון. הוא אומר: „וכמה תקונים נתקנו לישראל בזמן גלותם: הלא המה תקון המשנה, תקון הגמרא, תקון המדרשים, שכולם הם תקונים פרטיים, כולם צריכים איש בזמנו דוקא, והם נעשים בזמן שבו הגיעה להאיר מדרגה אחת שבה תלוי התקון ההוא ליתקן. אך תקון הזוהר הוא העולה על כולם, והנה סודו הוא הוא הפנימיות עצמו, כי כל הפשט בחיצוניות הוא וכאשר כל ההנהגה עיקרו בפנימיות — ע”כ עיקר התקונים הוא הזוהר — והנה זכה רשב”י להיות הכלי, האמצעי, להמשיך תקון זה ועשה הזוהר”⁸.

ובלבנים — בלבן הלכתא, ובכל עבודה בשדה, דא ברייתא, את כל עבודתם וכו', דא משנה (זוהר, ח”א, כ”ז, ע”א. ועיין תקונים בהשטמות, תקינא ט’); „רבנן, ווי לאינן, דאכלין תבן, תכל דאורייתא וכו'” (זוהר — רעיא מהימנא — ח”ג, רע”ה, ע”ב).

1 חוקר ומקובל, ע' 1. קניגסברג 1840.

2 שם, ע' 5, 6, 13, 15. 3 שם, ע' 51. 4 שם, ע' 51, 70.

5 שם, ע' 52, 53.

6 דרך חכמה, ו', ע”ב. טשרנוביץ 1855.

7 מאמר הגאולה, א'; אדיר במרום, ע' 47.

8 ר' שמעון בן יוחאי חבר ספרו הקדוש לפי הארה אשר הגיע אליו בתקנו במערה, וענינו חיבור על

התורה מבאר סודות גדולים לפי סדרי התורה עצמה, ושאר הספרים אשר נעשו מאחרים, כגון: ספר יצירה

אבל האמת שלא יצא חלק אחד אור מאותה הבחינה, וזה לצורך זה, שיקיים ישראל וכל העולם בזמן הגלות: אך התקון האמתי הוא שיהיה הענין הזה קיים תמיד שלא יפסק — והנה אחרי הרשב"י ע"ה חזרה הסטרא אחרא וסיתמה, כי לא היה תיקון אלא לשעה — ואח"כ, בהגיע מדרגות האורות להאיר, נראו תקונים אחרים, עד שבא האר"י ז"ל, ואז האירה הארה מבחינת ההארה הראשונה שהאירה בזמן הרשב"י ע"ה, ואז ניתן לו לפרש דוקא ענין הזוהר של רשב"י ע"ה והוא שלימות הארה הא' — והנה מומן האר"י והלאה עמדו גדולים בישראל וכולם מבחינת ההארה היא שנסתלקה באותו הזמן. בין אותם הגדולים מונה לוצאטו את ר' בנימין כהן, תלמידו הותיק של ר' משה זכות, רבו דרכו, שהוא מכנהו בשם: „ראש שבטי ישראל“, והוא האחרון של התקופה הראשונה, ההארה הראשונה, המתחלת בזמנו של רשב"י, ובו נשלמה תקופה זו.¹

רשב"י והאר"י הם שני עמודי הקבלה של התקופה היא, הראשונה. הזוהר הוא הספר העיקרי והיסודי של אותה התקופה, וכתבי האר"י הם ההמשך ממנו ועליו הם נשענים ונבנים; בהם נתגלו בראשונה האור הגנוז שבזוהר. ורשב"י והאר"י נעשו למוריו של לוצאטו ולמדריכיו בתורת הקבלה. והוא כאילו עוד הרחיק ללכת, הקיף את תורת רשב"י מכל צדדיה וגלה בה יותר ממה שמסר האר"י לתלמידו הותיק ר' חיים ויטאל, כי „מה שמסר האר"י זלה"ה לרח"ו זלה"ה אינו אלא הפתח הא' או המפתח ליכנס באוצרות הרשב"י זלה"ה², והוא, לוצאטו, כל רז לא אניס ממנו: הוא פונה ל„מגיד“ שלו והוא „בכח היחוד עולה ומקבל“ ומוסר לו: „ומאמרי זוהר אשר לרשב"י הסתומים — ת"ל אשאל ואדעה פירושם כאשר אחפור“³. ועוד מעלה לו על האר"י: האחרון „לא הורשה לכתוב ואני צייתי. ואני גלה לי ת"ל המגיד בפנימיות החכמה דברים נפלאים אשר לא נודעו מהרבה, כי דברי האר"י סתומים מאד“⁴. ולא עוד אלא ממנו מתחילה תקופה חדשה, אורה חדשה באה על

ופרקי היכלות וכיוצא, וכל הספרים אשר לראשונים, כגון: ספר רזיאל, ספר דהנוך וכיוצא, אינם על התורה ולפי סדרי התורה; אך זהו חכור גדול ונורא, המגלה עומק הסודות בבירור רב על התורה עצמה, והוא נקרא גילוי התורה בפנימיותה, כמו שעמד הקב"ה לגלות התורה עצמה ביותר פנימיות עמוק ג"כ לעמיד לבוא; והיה רשב"י מגלה סודות התורה וחברים מקשיבים לקולו ומתחברים עמו, להיות בחבור זה כל אחד עונה חלקו, כמו שנעשתה המשנה ע"י התנאים, ורבינו הקדוש חיבר סברת כולם ועשה מהם ספר המשנה, כך רצה רשב"י שיחבר ספר כלול ממאמרי כל בני ישיבתו ויהיה הספר מחובר על התורה כנ"ל, כי החיבורים המדברים על ענינים פרטיים מן החכמה אחת כאן ואחת כאן נקראים כמו אוצרות פרטיים, אך ספרו הקודש על התורה זה נקרא הפתח הגדול של כללות התורה. והנה רשב"י צוה לר' אבא, להיות כותב ומסדר את כל הדברים אשר דברו החכמים בני הישיבה בכל זמן וזמן ובכל מקום שהם, את הכל יסדר לפי סדר התורה ולא יהיה נחתם הספר כל ימי חי רשב"י ובני ישיבתו, כי יביא כל דבריהם שבכל זמן איש על מקומו אל סדרי הספר — ובימי חיי רשב"י או נעשו תקונים גדולים ונתחברו חבורים לפי הגילוי אשר נגלה, כי רציא מהימנא לקח לו לפרש הפיקודין ונעשה ספר רציא מהימנא, ועוד נעשה ספר תקונים, ואלה ה' הם חבורים גדולים שהיו בהם גילויים גדולים מלמעלה, שנכנסו ב"ה העליונים מלמעלה באתגליה. והנה האדרא קדישא נעשתה קודם התקונים, וענינה הוא, כי בתחלה אעפ"י שהיו חברים מצויים לפניו ועוסקים ברוי התורה, אעפ"י לא נעשתה ביניהם התחברות חזקה כי אם בענין זה של האדרא⁵ (אדיר במרום, ע' 18).

1 אגרות רמח"ל, ח"א, ע' ל"ח.

2 שם, ח"ב, ע' רמ"א. 3 שם, ח"א, ע' קט"ז. 4 שם, ע' ל"ט.

ידו לעולם: „ועתה, ברצות ה' להיטיב לעמו, רצה לגלות עוד אורה חדשה מבחינה הזוהר ג'כ, והוא בחסדו בחר ב"י". בראש התקופה הראשונה עמד רשב"י והזוהר שלו והיא נסתלקה ונגמרה, ובראש התקופה החדשה עומד לוצאטו והזוהר שלו: ואלהיו הנביא העיר, שלהם, לשניהם, מכון הכתוב: „והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע“ (דניאל י"ב, ג). „והמשכילים תרין, חד רשב"י, בוצינא קדישא, וחד אנת, חסידא קדישא. — יזהירו כזהר הרקיע בתרין זהרין אלין, כל חד וחד בזוהר דיליה“.

ג

בעית כל הבעיות, שהעסיקה את הפילוסופים כמו את המקובלים, היא: סוד בריאת העולם, המוגבל וסופי, על-ידי אלהים היחיד בתכלית והאין סופי. לוצאטו מוצא פתרון לבעיה זו בדרך הקבלה: בראשונה צריכים לדעת, „כי בעצמות המאציל יתעלה ויתברך אסור לנו לדבר ואין לנו צורך להכנס בו כלל, — שכל דברינו הן ברצונו, כי זה קרוב לנו יותר והותרה לנו, בעבור שאין אנו נוגעים בעצמותו ית' כלל“¹. רצונו זה הוא בעל שתי בחינות: „מה שהיה יכול לרצות, והוא בלתי תכלית ושיעור, ומה שרצה הוא בשיעור ובתכלית וגבול“. לשתי בחינות אלה יש שני שמות נבדלים: אין-סוף, „מורה על הרצון שהוא ביכלתו, והוא בלתי סופי ותכליתי“; בבחינת רצונו הבלתי-מוגבל זה אסור להתעסק ולדבר, כי השכל האנושי המוגבל אין ביכלתו להשיג ולתפוס מה שאינו מוגבל. הבחינה השניה, שברצונו בשיעור ובתכלית, הן הספירות ופרטיהן, „והן הן מדות הרצון המוגבלות שרצה בהן לברוא את העולם על פיהן ולהנהיג בהן עולמו“². הן הן העשר ספירות, עשר מדרגות, שהראשונה שבהן הוא כתר עליון³, הנקרא אין, שעין לא ראתה, וגם נקרא אחד, „לפי שהוא מקור ושורש לכל עולמות, כמו מספר אחד שהוא שורש לכל המספרים הבאים אחריו“ — ומסיימות בספירה מלכות, „ובבחינה זו משגיח על התחתונים על-ידי השתלשלות עולמות בריאה, יצירה, עשיה“⁴.

ה„ספירות“ הן אפוא אצילות אלהים כדי לברוא על ידיהן ולנהג על ידיהן את העולם והמציאות. אמנם, ביכולת אלהים הכוללת, „כבר היה יכול להמציא כל הנמצאים בדרך לא נדע מה הוא — ואלמלא כך היה, אז לא דברנו מבריאתו או מהנהגתו אפילו דבור אחד, וספירות לא נמצאו, כי מציאותו הוא הממציא ותו לא מידי. וכאשר לא רצה כך, אלא לפעול בדרך הוא יודע אלינו, דרך קרוב למציאותנו — אז המציא את הספירות, הן הארותיו בדרך נודע ומושג — הארותיו אלה הן באמת התחלה לנמצאים. כי מן החסד יתחייבו המים ומן הגבורה האש, והחסד לא יוליד אש ולא גבורה מים — וכיון שהתחילה המציאות ללכת בדרך זה, המתנהל לעומתנו, להמציא התחתונים בהמשך, אז נוכל להעריך המדרגות כשנאמר: מדרגה

1 אגרות רמח"ל, ח"א, ע' ל"ח. 2 כרם חמד, ח"ג, ע' 135—139.

3 חוקר ומקובל, ע' 8. 4 שם, ע' 9, 10.

5 כדעת קורדוביירו, שהכתר הוא הספירה הראשונה (פרדס, ש"ג, פ"ג, פ"ב, פ"ה), ולא כדעת האר"י, המתחיל מנין הספירות מן החכמה והדעת כאלים לי' ספירות במקום הכתר (עץ חיים, היכל ה', שער ז', פ"ב ופ"ח; שער ההקדמות, מ"ט, ועיין ש. א. הורודצקי: תורת האר"י, פ"ה, ב"כנסת, ספר ג').

6 חוקר ומקובל, ע' 71, 74, 75.

אחת תוליד בהמשך תולדה אחת עבה וגסה, ומדרגה עליה, אם תוליד התולדה ההיא, לא תולידנה כ"כ עבה, אלא דקה יותר". וזהו ההבדל בין המדרגות התחתונות, הקרובות אלינו, היותר מוחשיות וגסות, ובין המדרגות שעליהן המולידן, שהן יותר רחוקות ממנו ויותר דקות ורוחניות. "אז נבדיל הקדשים קלים מקדשי הקדשים, כי היותר קרובים נקראים קדשים והמתרחקים ממנו יותר נקראים קדשי קדשים — כי כל המציאות קודש וכפי התרחקו מן הקרובה אשר לו עם התחתונים נעלה מדרגת קדושתו".¹

איך נבראו ונשתלשלו הספירות העולמות? — "קודם שנאצלו הספירות ונבראו העולמות היה אין סוף ב"ה ממלא כל העולם כולו ולא היה מושג שום ריבוי בחינות ולא פירוד בחינות": הוא ושמו היה אחד, "רצה וצמצם אורו לברוא הבריות, נתן להם מקום, כי אין לך דבר שאין לו מקום, נמצא המקום שוה לכולם, ואין-סוף מקיפו לכל הצדדים, וקו יוצא ממנו לצד אחד, בוקע ונכנס ועושה כל המדרגות".² את הצמצום הזה עשה אלהים, כדי שיראה ממנו אור וזיו — מה שקודם לכך, קודם הצמצום, אי-אפשר היה להיות נראה ומושג כלל. לתכלית זו עזב את "בלתי-תכלית" ולקח לו דרך פעולה מוגבלת, וזה נקרא: "צמצום אין סוף ב"ה". וזה האור שניתן לראות נקרא אור נאצל, "כי הוא נראה כמו אור שנתחדש, אך באמת אינו אלא איזו בחינה מן האור הקודם, שנתמעט כחו בסוד הצמצום". וזה האור הנאצל "היה נקרא רשימו מן האור הקדום, שלרוב גדולתו לא היה מושג, וסוד זה הרשימו הוא הנקרא מקום, כל הנמצא לפי מה שהוא נותן להם מציאות, מה שלא היה נותן הבלתי-תכלית, וזה המקום נקרא שהוא חלל, והוא פנוי מאור האין סוף ב"ה, דהיינו, שאין הבלתי-תכלית נמצא בו כבתחלה".³

בזה ה"רשימו" נשרש, "כל מה שעתיד להיות, ומה שלא הושרש שם לא יכול להיות אח"כ. ואעפ"י שכל המושרש שם לא יוכל למצוא אלא אם כן הבלתי-תכלית עצמו ינהג אותו, אלא שהבלתי-תכלית אעפ"י כ לא יפעול אלא מה שמושרש ברשימו, והיינו כנשמה המנהלת את הגוף רק לפי מה שהוא, וזה נקרא קו אחד מאין-סוף ב"ה הנכנס בתוך החלל, כי זה ענין עצמו שהוא פועל ב"רשימו", היינו לפי הנבראים, אך הוא בעצמו פועל אותו בשלימותו — הדרך שהאין-סוף פועל אותו הוא הקו שהוא לפי בלתי-תכליתו, כמו שהוא בלתי-תכלית":⁴ ואותו הקו הנכנס בתוך הרשימו, "נעלם בו בפנים בכל מדרגותיו, ונקרא שמנהיגו ועומד בחוץ ומקיפו, ונקרא שכולל כחו ומביט עליו לכל צד — וזהו אור פנימי ומקיף של ספירות שהוא סוד הכל".⁵ ואותן הספירות יצאו, "מסוד המקום שנעשה בזמן הצמצום, כל ספירה חלק מן הרשימו, ולפנים מזה יש פנימיות הנמצאה מצד קו האין-סוף ב"ה שנכנס בתוכה, והקו מאיר בתוך הפנימיות בסוד נשמה לנשמות". מן ה"רשימו" שבתוך החלל נעשו הספירות-הכלים, ומן הקו שבא בתוכו אח"כ נעשו הספירות-העצמות, "וזה ההפרש בין העצמות והכלים, שהכלים הם מבחינת הצמצום והעצמות הוא סוד האין-סוף ב"ה הנכנס בתוך חלל הצמצום".⁶

1 אנרות רמח"ל, ח"ב, ע' רכ"ה, רכ"ח.

2 חוקר ומקובל, ע' 24, 75.

3 קלי'ת פתחי חכמה, סימן כ"ד, כ"ה, כ"ו, קורץ תקמ"ה.

4 שם, סימן כ"ו. 5 שם, סימן כ"ח. 6 שם, סימן כ"ט; אדיר במרום, ע' 50.

הגורם לבריאה מוגשמת זו היה אפוא צמצומו של אלהים, והתפשטות הקו והצמצום הוא שורש המקבלים, והקו הוא בבחינת המשפיע המתפשט לפעולה¹: הוא הקו, הקשור לאלהים ושלוחו והוא, הפועל כל הפעולות הנכללות בעשר הספירות, ועל-ידי זה בעולמות המתהווים על-ידיהן. קראלוה זה, היורד מלמעלה למטה ונוגע ב"מקום הפנוי", מכניס אור גדול וחזק, אור אין-סוף, במקום הזה אשר באמת לא נשאר אחר הצמצום פנוי ממש, כי "בעשות המאציל ית"ש הגבול לאורו הניח הרשימו — כי לא סילק הגבול את כל הארתו, כי-אם מעטה", כי "אין שום ענין של קרושה מתבטל", וכאשר נגעו זה בזה, "קו של השם ברוך הוא" ו"הרשימו", נתרבה האור ונתחזק².

בעשר ספירות יש, "התפשטות, התלבשות, עליה וירידה וחבור. התפשטות הוא גלוי פעולה, התלבשות — תלית פעולה בפעולה להמשכה משם, חבור — צירוף פעולות, עליה וירידה — להותיר כח או למעט, והכל לפי צורך ההנהגה הראויה לעולם". והנה שבע ספירות: חסד, גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד, מלכות, הכין אלהים לצורך ההנהגה: "אך כדי שיוכלו להשפיע יותר או פחות לפי הצריך בזמנו", הכין שלש ספירות ראשונות, שהיו עטרות אל השבע האחרונות, והן: כתר, חכמה ובינה, "והן עצמן בתוספת הארתן אחר קבלן העטרות האלה הן עץ הדעת"³.

עשר הספירות הן עשר מדרגות, "שהאציל המאציל להיותן צנורות שעל ידם ירוק השפע לתחתונים, ולהגבילן באופן שהעולמות לא יתבטלו ברוב האור ויהיה להם העמדה וקיום, ועשאו עשרה כלים, כדי שהשפע בעברו דרך אותם הכלים יתעבה כל-כך עד שיוכלו התחתונים לסבול אותו — והעשר ספירות ההן דבוקות במאציל עצמו כשלהבה הקשורה בגחלת שנראים בה כמה גוונים, ומי שמסתכל בה בהשקפה יראה שאינם אלא אחת, כך בספירות: מי שמסתכל בעין שכלו יראה היותן קשורות בקשר אמיץ עם המאציל ב"ה ואינן נפרדות כלל והוא מתלבש בהן, וזו ההתלבשות אינה כמו לבוש האדם, שהוא דבר נפרד ממנו, אלא כהדין קומצא דלבושה מיניה והמאציל משפיע לעולם בספירות וזולת זה לא היו יכולים להתקיים"⁴. עשר הספירות הן, "מציאות רוחניות ונעלמה, לא יושג מהותן, כאשר לא יושג מהות מאצילן, כי הן התפשטות חלק מאורו המתפשט לפעול כל דבר על מכונו להיטיבו או להפכו — ונמצא שאין הספירות דבר נבדל מן המאציל": הספירות הן, "הארות מאירות מן האין-סוף ברוך הוא, מודיעות מכמה כחותיו של אין-סוף ב"ה בפעלו עם נבראיו"⁵, כי על-ידיהן הוא, "מנהיג כל בריותיו במשפט ומעניש ומשכיר ומחזיר כל רעה לטובה ומביא בריותיו לרצונו"⁶; וכל מי שרוצה להבין עניני הספירות צריך להבין עניני הנשמה, כי עניני הנשמה, "אינם ענין מחשבה לבד, אלא כח אחד מעשי, אמת שהוא דק שאינו נופל תחת החושים, אבל עכ"פ הוא כח, כמו כן הוא מדות וכחות העליונים מהספירות"⁷.

1 אגרות החז"ל, ח"א, ע' ל"ג.

2 שם, ח"ב, ע' רכ"ז, רכ"ח; אדיר במרום, ע' 78.

3 שם, ח"א, ע' נ.

4 כללי חכמת האמת, בהקדמה.

5 פתחי חכמה ודעת, ע' 1, 39, נרשה 1884; כללי חכמת האמת, ע' 38, הוצאת נרשה.

6 חוקר ומקובל, ע' 24. 7 שם ע' 10.

מעשר הספירות ומענפיהן נשתלשלו הארבעה עולמות: אצילות, בריאה, יצירה, עשיה" (אבי"ע). עולם הראשון, אצילות, „נקרא עולם אחד, עולם אלוקית והוא כחות ההנהגה לא יותר“, והוא „סוג כוחות הרצון לבדו“, ויתר העולמות, בי"ע, הם סוגים אחרים, עולמות אחרים, ואף הם „סוג כוחות הרצון“, אבל באופן אחר מן העולם הראשון, העומד קרוב יותר אל אלהים, כי הם, בי"ע, מקבלים את הארתם מן האצילות: וכל עולם הוא פחות מהקודם במדה שהוא מתרחק מן המאציל. וכל העולמות האלה קשורים ואחוזים זה בזה ומושפעים אחד מחברו. והנה העולם הראשון, עולם האצילות, הוא „הפעולה הראשונה שרצה המאציל לפעול בברואיו, היא ההנהגה בכלל, רצוני לומר: השגחתו על התחתונים והשיכון בשכינת עוזו בקרבם, והפעולה הזאת בכלל נקראת שכינה, שהוא שוכן בין ברואיו“, ועשר הספירות שבתוך העולם הזה, „הן כחות הרצון של אין-סוף ב"ה וכחות ההשגחה וההנהגה“, והן בבחינת נשמה לעולם הבריאה, ועולם הבריאה „משגיח בכחותיו של נשמתו, שהם כחות הרצון דאצילות, על עולם היצירה, שהם כחות המלאכים“, ועולם הבריאה הוא כעין נשמה ליצירה, וכך עולם היצירה לעולם העשיה, „שהם הגלגלים עד סבור הארץ“. נמצא אפוא, שכל עולם הוא בבחינת נשמה לעולם שבא אחריו, ועולם הקודם מחיה את העולם הבא אחריו ומעמידו, וכולם יחד דומים לנשמת האדם, שכחותיה מתגלות ונראות על-ידי אברי-האדם הגשמיים, „כמו כן כחות הרצון אין סוף ב"ה מתגלה ע"י עולם השפל“, וכפי „מעשה התחתונים מתעוררים נגדו מעשי העליונים“: במעשה האדם יש כח „לעורר את השרשים העליונים“.

ועל ראש ארבע העולמות, אף למעלה מעולם האצילות, „גבוה מעל גבוה“, הוא אדם קדמון⁶. הוא ה„נאצל הראשון“, הוא „הדבוק במאציל עצמו ונעלם מאד וממנו לא נוכל לדבר כלום, רק בענפים היוצאים ממנו לחוץ“: ממנו נתפשטו כל המדרגות, „ויצאו הרבה עולמות לאין מספר“.

וכל המציאות וכל העולמות הם בסוד „פנימיות וחיצוניות“: „כל עליון חיצוניותו היא פנימיות התחתון, עד שנמצאים כל המאורות פנימיות וכל הנמצאים מהם חיצוניות להם, והם עצמם מתחלקים בסוד פנימיות וחיצוניות, כי האדם הוא פנימיות ושאר כל העולם הוא חיצוניות אליו, וכן באדם עצמו יש הנשמה והגוף“. סוד זה של פנימיות וחיצוניות, הן „שתי המדות חסד ודין, שהן הצריכות לשכר ועונש, והחסד עושה הפנימיות והדין עושה החיצוניות, והם כלל הצמצום שצמצם אין סוף ב"ה את אורו וקו מאורו המתפשט ופועל: וזה החסד והדין עצמו עושה ענין הימין והשמאל, ענין הפנים ואחור וענין הזכר והנקבה, שהם כולם מיני פעולות שונות“: ובירידות המדרגות, „שהיא ירידת האור בכחו, הנה כל תחתון יוצא מחיצוניות העליון, עד שבסוף המדרגות תצא החיצוניות הגמורה והוא הגשמיות“, נמצא אפוא, „שסוד פנימיות וחיצוניות, ימין ושמאל, זכר ונקבה, הכל ענין אחד הוא, כי בהיות

1 חוקר ומקובל, ע' 11, 14, 16, 17.

2 שם, ע' 55, 72. 3 שם, ע' 76. 4 מאמר העיקרים, דף ט"ו, ע"א.

5 א. אירירה, שער השמים, מאמר ר', ס"א, וע"ש פ"ו.

6 עיני זוהר, ח"ב, דף מ"ב; שם, ח"ג, דף קמ"א, קמ"ד; תקוני זוהר, תקון י"ט, ס"ו, ס"ט, ע'. וראה

ש. א. הורודצקי: „אדם קדמון“, ב„הגרין“, ספר י', ע' 112—115.

7 כללי הכמת האמת, ע' 7—17; אדיר במרום, ע' 56.

הפנימיות והחיצוניות מתחברות ונכללות זו בזו נתחברו בדרכים שונים ונעשו כל אלה הדברים, ושורש הכל משפיע ומקבל¹.

והנה יש ה"סטרא אחרא" שהיא מציאות אחת נפרדת, מקבילה לכל חלקי הקדושה, שמקבילה והוא חיצוניות אל ענפי הקדושה, מטעם זה קשה יותר לתקן החיצוניות, שבה הסטרא אחרא מתאחזת יותר, מן הפנימיות, ומי שיתקן החיצוניות, יצטרך לו לקבל השפעה חזקה מאד, שבה יוכל לעמוד נגד הסטרא אחרא, המתאחזת בחיצוניות הזאת, עד שיבקע אותה ותשבר מפניו — ומי שיתקן הפנימיות, הנה אין צריך שיגיע אליו חוזק השפעה כל-כך².

כשנסכם את דעותיו של לוצאטו המקובל על הבעיה החשובה ביותר: בריאת העולם, ופתרונה על-ידי תורת הצמצום: על ה"רשימו" שבתוך ה"חלל" ועל קראלוה ההולך ויורד ממעלה למטה ונוגע ברשימו; על אצילות עשר הספירות ואדם קדמון וארבע עולמות, ועל הפנימיות וחיצוניות, ועוד ועוד, הנוגעים בבעיה זו — כשנתכוונן בכל אלה הרעיונות, נראה עד כמה הלך לוצאטו אחר האר"י ולא מש מתורתו, כפי שמסרה לנו ר' חיים ויטאל, תלמידו הנאמן, אלא שבסגנון המיוחד לו הוא מבאר ומפרש את דברי האר"י, "הסתומים עד להרבה", ומשתדל "להסיר הגשמיות" הנמצאת לפעמים לכאורה ברעיונותיו. גם תורת הצמצום של האר"י, שבחר לו לוצאטו כיסוד פתרון הבעיה של בריאת העולמות וקבלה בכל פרטיה, הוציא מידי פשוטה³, והלך בזה בעקבות ר' עזריה מנחם מפאנו⁴. ואם עמד פעם ותהה: "איך קו האין סוף יעבור בתוך עשיה" — אין-סוף ועולם העשיה? — ואם עמד פעם ושאל בדבר תורת הצמצום של האר"י, שמצד אחד יכנס קו הא"ס ב"ה: "איך יאמר צד במה שהוא עצמות המאציל ב"ה?" לכל אלה השאלות לא היו עוד מקום אחר שהגיע לכלל החלטה, שתורת הצמצום של האר"י אינה כפשוטה, כי כל "צורות החכמה הקדושה, צורות המהות הם ולא הכמות": "כל הצורות מה שאנו מצירים לא מראות ערך הכמות, אלא ערך האיכות"⁵.

אבל בעיקר הדבר לא הוסיף לוצאטו ולא גרע מתורת הצמצום של האר"י, רעיונות האר"י נעשו לרעיונותיו וליסודי תורתו.

ד

מהות רוחנית, אצילה, מיוחדת במינה היא השכינה. אם בתלמוד ברובו ובתרגומים אין השכינה מהות רוחנית עומדת ברשות עצמה, אלא היא אלהים בעצמו בהתגלותו בצורת אשה⁶, הנה אחר-כך, בקבלה,

1 אדיר במרום, ע' 56; אגרות רמח"ל, ח"א, ע' ל"ג, ב'.

2 אגרות רמח"ל, ח"א, ע' נ"ב, ק"ב. 3 קלי"ח פתחי חכמה, סימן כ"ז—כ"ח.

4 יונת אלם, פרק ב', גם ר' יוסף אירגס, בן דורו של לוצאטו, מטעים וחוזר ומטעים, ש.אין המקום מקום ואין הצמצום צמצום, אלא הכל חידות ורמזים (מוכחת מגולה, ע' ז', ט', לונדון תע"ה) — לעומתו מכריו ר' עמנואל חי ריקה, בן זמנו, על אמונתו בצמצום כפשוטו (ישר לבב — בהקדמה).

5 אגרות רמח"ל, ח"א, ע' ל"ט, מ', ק"ב, ק"ג, קי"ד, קט"ו.

6 עיין עץ חיים, היכל א', שער א', ענף א' וענף ב'; שם, שער ב', ענף ב'; שם, שער ג', ע"ג; שם, היכל ז', שער א', ס"ה; ארבע מאות שקל כסף, ר' מ"א (קראקא תרמ"ו); שער ההקדמות, ה' (ירושלים תר"י).

וראה ש. א. הורווצקי, תורת האר"י ב"כנסת" חרצ"ה, ע' 380—383; 393—396.

7 עיין ש. א. הורווצקי, "המסתורין בישראל", ספר א', ע' קמ"ה—קמ"ו; רמ"ט—רנ"ב.

היא יצירת אלהים מיוחדת, היא מטרונותא של אלהים; היא אינה יוצרת ופועלת, אלא היא שוכנת, נחה בקרב ההויה, היא פסיבית ביותר, היא כגם רחמניה, השוכנת בקרב בניה ומשגיחה על מעשיהם ומגנה על קיומם. הקבלה מדמה את השכינה להקב"ה, "דאיהי דיוקניה": הוא עניו והשכינה ענוה, הוא חסיד והשכינה חסידה, הוא גבור והיא גברת על כל אומות העולם, הוא אמת והיא אמונה, הוא נביא והיא נביאה, הוא צדיק והיא צדקת, הוא מלך והיא מלכות, הוא חכם והיא חכמה, הוא מבין והיא תבונה שלו, הוא כתר והיא עטרה שלו, עטרת תפארת.¹

מקומה של השכינה היה מקדמת דנא בשמים ליד אלהים, בתחלת הבריאה ירדה למטה ושכנה בקרב התחתונים, אז היה הכל, שמים וארץ וכל אשר בהם, בשלימותם ובסדרם הנכון. בא אדם הראשון וחטא, "נתקלקלו השורות ונשתברו הצנורות", נסתלקה השכינה ונתפרדה החבילה. באו אברהם, יצחק ויעקב והתחילו להורידה למטה, "ולא לדירת קבע, אלא לדירת עראי", והיתה השכינה פורחת באויר, "ולא מצאה מנוח לכף רגלה בארץ, כאשר בתחלת הבריאה", באו משה רבנו וישראל, "ועשו משכן וכלים ותקנו קלוקל הצנורות וסדרו את השורות", והחזירו השכינה לשכון בתחתונים, אבל במקום מוגבל, באהל ולא בקרקע, לא במקום קבוע. אחר-כך בא שלמה ובנה את בית-המקדש וסדר כל המערכות והצורות, אז ירדה השכינה למטה ושכנה בבית, "נמצאת השכינה חוזרת למנוחתה בארץ בבית עולמים", ומשם היתה השכינה, "משלחת הברכה כפי השיעור הראוי לכל הארצות מבית-המקדש". השכינה מיוחדת לישראל לבד, "וה' ית' אמר לישראל: קחו לכם משכני שאני שוכן בו ולא אפרד מכם לעולם, ואף-על-פי שאתם מקבלים טומאה אין שכינתי נבדלת מכם, והיינו דכתיב (ויקרא ט"ו, ט"ז): 'השוכן אתם בתוך טומאותם'; וכשנתן ה' ית' לישראל המתנה הזאת ושרתה שכינה ביניהם, נמצאו כל אוצרות השם ית' וגנזיו וחדריו וכל מיני שפע וכל אצילות ברכה נמצאים ביד ישראל; ומסר ביד ישראל מפתחות כל אוצר ואוצר, לפתוח ולקבל כל שפע וברכה מאת השכינה, וזה שנאמר (ויקרא כ"ו, י"א): 'ונתתי משכני בתוכם וכו' והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לאלהים, וכאילו השכינה משכנו ומשכוננו של הקב"ה ית' ביד ישראל; וכשחטאו ישראל לפניו ונחרב הבית הרי זה המשכון שלו ממשכנו ביד ישראל ומוליכו עמהם בגלות'. ישראל הוא, "ממש השכינה, כי השכינה ונשמתו של ישראל הכל דבר אחד", אבל האדם הישראלי מצדו צריך להשתדל על-ידי מעשיו הטהורים והמוקדשים כולם לאלהים, שתהיה השכינה, "דבקה ולא תפרד ממנו"; השכינה מצדה מלווה אותו בכל מקום ומשגיחה עליו שילך בדרך אלהים; היא, "מנדדת ממקום למקום, להשגיח בבעלי-העבודה ואנשי-מעשה להשכין שכינתה בהם".²

השכינה היא אפוא האם האהובה, שעזבה את בעלה האהוב והלכה בגולה יחד עם בניה ובצרתם לה צר; הבנים מצדם צריכים להקל את מכאוביה, כי היא סובלת בשתים: געגועיה לבעל ויסוריה מסבלות בניה ויסוריהם. אפשר לעזור לשכינה על-

1 ע"ש, ע' רמ"ט. 2 זוהר, ח"ג, ר"ל, ע"א. 3 עיין בראשית רבה, פ"ט.

4 עיין מגילה, כ"ט, ע"א; יומא, ג"ה, ע"ב; שם, ג"ה, ע"א.

5 יוסף גיקטיליא, שערי אורה, ט"ו. אודרבך תע"ה.

6 ר"מ קורדובירו, ספר גרושין, ג"ה. 7 הגיל, תומר דבורה, פרק ט.

8 רמ"ק, מדרס, שער ט"ו, פרק ו'.

ידי תפלה בכוונה רצויה ובמעשים טובים ורצוים לשמה. ומי שמוקיר את השכינה בגולה דומה כאילו הוא מוקיר את הקב"ה, ומי שמזלזל בה כאילו הוא מזלזל בהקב"ה. השכינה מצפה לגאולה, גאולת הבנים וגאולה שלה, לשוב ולהתיחד עם בעלה, האב של הבנים הסובלים ומוכים. והיה ביום ההוא תפדה השכינה ובזכותה גם הבנים, ישראל¹, „ולזמנא דקב"ה מתקרב עם שכינתיה אתקיים ביה האי קרא (זכריה י"ד): ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד"².

המסתורין שבאצילות־אלהות זו, שכינה, הוא היסוד והבסיס לרעיונותיו של רמח"ל על השכינה: השכינה קרובה כל־כך אל לבו, שהוא הוגה בה תמיד. הוא מביט עליה כעל הסבה הראשית לגאולת ישראל, אם יתקן הדור ויהיה זכאי וראוי לכך, כי אלהים מתגעגע לשכינה, רוצה שתשוב אליו, רק הבנים מעכבים, והיא, האם, אינה יכולה לעזוב אותם לבדם. השכינה היא „השורש של ישראל — כל ישראל הם הענפים של השכינה"³, היא „מוסרת עצמה לשריפת הדין החזק להציל את ישראל, והיא הניתנת לטהרת טמאים שאין להם טהרה אלא היא"⁴. השכינה „לקחה על עצמה כפרת חטאי ישראל ונקיון פגמיהם, גם למעלה פגמו, וכדי שלא תחריב הקליפה את העולם נתרצתה בזה לשאת היא לבדה ולכפר על בניה — וכמו כן משיח מקבל יסורי ישראל, שאם לא כן לא היו יכולים לעמוד, ועל־כן המשיח והשכינה שניהם עומדים ביחד, לא יפרדו זה מזה". והיה באחרית הימים, תהיה השכינה „סובבת על המשיחים ומקפת סביבותיהם"⁵. השכינה „אינה עוזבת הנשמות השקועות בגלות". היא מרגישה בצערן וחופפת עליהן. היא עצמה יודעת ומרגשת טעם הגלות; הלא היא היתה פעם „העיקרית בפעולת ההנהגה בתחתונים והיא המשתלמת באורותיה או נגרעת ראשונה ע"י מעשה התחתונים, ואחר הפגם הנעשה בה נפגמים שאר המאורות, כי מתקלקלים הדברים. ויש גלות לענפים והם הנשמות והמלאכים, ויש גלות לשורש עצמו, בביכול, פירוש: לשכינה — ובגאולה תחזור השכינה למקומה והקליפה תכלה ויהיה הכל מתוקן בתקון התעוררות התחתון כראוי"⁶. וגאולת השכינה תלויה אפוא ב„התעוררות התחתון כראוי", ומחויב אם כן האדם הישראלי „לעשות נחת רוח ליוצרו, הלא זה: לתקן השכינה הקדושה ולבנות אותה, כמסור לבני ישראל עם קרובו", על־ידי מעשים טובים ורצוים⁷. לוצאטו מתאונן על גדולי דורו, שאינם דואגים לגאולת השכינה וישראל; „השכינה הקדושה, הממתנת לבניה שינהלו אותה מן הגלות, ואין מנהל לה מכל בנים ילדה — הייטב בעיני ה'?"⁸: גדולי־ישראל משוקעים בפלפולים ובפסקים הרבים „ואין אחד מתחזק לעמוד בסוד ה' ולגלות אור כבודו אל השכינה"⁹.

1 תקונים, תקן שביעי בהשמטות. ועיין זוהר, ח"א, פ"ד, ע"ב; שם, ח"ג, רפ"א, ע"א. ועיין תקונים.

2 תקן י"ח, ג"ח, ע"ב. ורשה 1885.

3 זוהר, ח"ג, רצ"ו, ע"ב; שם, ח"א, ק"ד, ע"ב. 4 שם, ח"ג, ק"ט, ע"ב.

5 שם, קט"ו, ע"א. 6 אגרות רמח"ל, ח"א, ע' ל"ד.

7 שם, ח"ב, ע' רל"ג. ועיין זוהר, ח"ג, ק"ט, ע"א וע"ב.

8 מאמר הגאולה, ע' 22, 23. ורשה 1889.

9 אדיר במרום, ע' 15; פתחי חכמה ודעת, ע' 7. ורשה תרמ"ד.

10 אגרות רמח"ל, ח"ב, ע' רל"ט.

11 שם, ח"ב, ע' רל"ז.

רמח"ל מורה את הדרך לתקון השכינה, ועל-ידי זה לגאולתה ולגאולת כלל-ישראל: „שני מיני אהבה יש: אהבת הב"ה ואהבת השכינה. אהבת הב"ה היא הנמצאת בכל חסידי ישראל, השומרים משמרת אלקיהם באמת וחרדים על כל דבר מצוה, סור מרע ועשה טוב; אך אהבת השכינה היא החפץ והתשוקה לתקן השכינה תקון ממש על-פי סדריה ומדרגות בנינה, וזה הנבחר לה' מכל המעשים, אשר בנה שבוהו כל איתני עולם וההפרש בין קמאי לבתראי. — כי זה כל האדם להיות עבודתו באהבת השכינה, נוסף על אהבת הב"ה. וע"כ צדקו דברי האר"י זלה"ה באמרו, שעיקר עסק האדם אין לו להיות אלא בפנימיות התורה, שזה לבדו הוא המאיר לשכינה“¹. ורמח"ל מתאונן, כשמסתכל בעולם הישראלי ובהתרחקות ישראל מן השכינה: „ובסוף הגלות כבר הגיעו הדברים שאין מנהל לה מכל בנים ילדה, ונמצאו כל ישראל עצמות יבשות ממש“².

שתי תפלות שלח רמח"ל לר"י באסאן רבו בארמית, ושתייהן מלאות אהבה לשכינה: אחת בשם רעיא מהימנא, המבקשת רחמים, „לאתערא רחמותא בכלהו דרגין קדישין, וכלהו רקיעי דאופן יתקשרון בתיאובתא אלין באלין לאתדבקא לעילא — יהא רעוא קדמך לאתערא רחמו גבי שכינתא למפרק לה בימינא —“ התפלה השניה בשם מטטרון, שרא רבא, המוקדשת כולה לשכינה ולבקשת רחמים על גאולתה ופדותה, וסיומה: „רבון עלמין, הקם שכינתא, עבד לה בנינא דלעלם, אעטר לה בעטרין נהירין דלא את עטרת מיומא דאבריאו עלמין, אדבק לה בגרמך דביקותא דלא לאתפרשא“³. והוא רמח"ל, חבר בימי-נעוריו תפלה בארמית ובקש בה רשות מאלהים לנחם השכינה האבלה⁴, גם חבר בקשה בעברית מלאה נחמה ותקוה לשכינה המתאבלת, ועל-ידי עזריאל עבד ה' תבואנה אליה כל הנחמות, וקרא גם לשמואל הנביא ואחיה השלוני, להשתתף עמו בזה⁵. וגאולת השכינה ותקונה היו המטרה הראשית של הישיבה שלו, שהלמוד בווהר ועבודתם לאלהים היו „רק לתקון השכינה הקדושה ולתקון כל ישראל“⁶.

כמו השכינה „מוסרת עצמה לשריפת הדין החזק להציל את ישראל“, כן התורה „הוצרכה עצמה בעוה"ר לימסר כך לשריפה בעבור ישראל, וזה מתקן ג"כ גלות התורה“⁷. „גלות התורה“ התחילה כמעט תיכף לנתינתה: אז, בנתינתה, ב„מתן תורה, נעשה גילוי שכינה, לתת מקום לפעולת התחתונים במאורות, וכאשר חטאו בעגל קלקלו ענין המתן-תורה, ובחזור הגילוי למשה היה תקון לכל ישראל“⁸.

ה

בחיר ההויה הוא האדם. בשבילו צמצם הקב"ה עצמו ובשבילו ברא העולם ומלואו. כי כל „כונת המאציל בכריאתו היתה לברוא בריאה אחת, שתוכל לקבל ממנו טוב בזכות, ולבעבור תהיה זכות צריך שיצא ענין אחד שיהיה זה הנברא בוחר לעשותו, וכשיעשהו יהיה זוכה לטוב“. ולתכלית זו הכין אלהים „כל סדר פעולתו, שאחריו תמשך כל הבריאה, גם כן בסדר נכון ונאה, ואז רצה ושיער

1	אגרות רמח"ל, ח"ב, ע' רל"ט.	2	שם, שם.
3	שם, ח"א, ע' צ"ו, צ"ז.	4	כרם חמד, ח"ג, ע' 114, 181.
5	שם, שם.	6	עיין סוף פ"א, למעלה.
7	אגרות רמח"ל, ח"ב, ע' רל"ג.	8	שם, ח"א, ע' קנ"ד.

מין נברא אחד, שיהיה בנוי מכל-כך חלקים מורכבים בדרך כך, שבהמשך כל פעולות בריאתו, אחרי ענין וסדר החלקים ההם והרכבתם, או יצא אותו הנברא, אחרי מספר כל-כך מדרגות הנמשך לפי הדרגת הרכבת אותם החלקים באותה התכונה שהוא צריך להיות, למען היות אותו הנברא הבעל-בחירה הנופל תחת יצ"ט ויצה"ר באותו הדרך הצריך, כדי לזכות ולקבל השכר על-ידי הדרגת הפעולה ההיא. אג, לפי השיעור הזה, התחיל לסדר פעולותיו, וכל התפשטות אורו הפשוט לפעול נקרא מאור אחד, או ספירה, וכ"כ מאורות האיר, כמו כל פרטי חלקי בנין הנברא המשוער הזה, וכלל המאורות האלה כולם הם סוד דמות אדם ואופן התחברם והתקשרם בגוף האדם הוא אופן התרכבם להנהיג, ונמצא, שלא יש מאור במאורות שאין לו חלק בגוף האדם, ולא יש אבר באדם שאינו במאורות, וכל בריות העולם הם ג"כ יוצאים בהמשך מן המאורות; ולא יש בעולם בריה שאינה במאורות, ולא במאורות מאור שאינו בעולם, נמצא, שלא יש בריה בעולם שאינה באדם ולא אבר באדם שאינו בעולם; ולא יש פעולה באדם שאינה במאורות, ולא פעולה במאורות שאינה בפעולות אדם"1.

האדם הוא הכולל הכל, למעלה ולמטה, והשולט בכל. בידו טיב השמים והארץ. אלהים, רוצה בעבודת האדם שיתקן הוא כל החסרונות שבבריאה ויעלה עצמו עילוי אחר עילוי, עד שידבק בקדושתו ית'. והנה שם כל עניני הרחוק ממנו ית' וכל תולדותיהם וכולם דברים עמוקים ועצומים מאד, והכל עומדים להתגלגל במסבות גדולות להגיע אל השלימות הכללית. ואמנם רצה הרצון העליון, שתהיה יד האדם מגעת לכל הענינים הרמים האלה, שכולם מתנועעים מתנועותיו ומעשיו של האדם, והרי אלה כונניות גדולות, כאורלוגין הזה, שאופניו פוגשים זה בזה, ואופן קטן מנועע אופנים גדולים ורבים, כך קשר האדון ב"ה כל בריותיו קשרים גדולים, והכל קשר באדם, להיות הוא מנועע במעשיו וכל השאר מתנועעים ממנו — —, וזה רק על-ידי הנשמה בכל חלקיה ושרשיה אשר כלל בגופו"2.

הכל אחדות אחת. העולם והאדם מקבילים יחד. זה לעומת זה עשה אלהים. זה מקביל לזה, זה יונק מזה וזה משפיע על זה, ועל כולם האדם, בחיר ההויה: „הכל הקבלה אחת, פרטיות המאורות וחלקי האדם, חלקי נשמתו וחלקי גופו, וכל זה הוא בפעולות המאציל ב"ה, והוא נקרא שורש, שזה שורש כל הנבראים"3. רעיונו זה של לוצאטו על אחדות אלהים וההויה מתאים לדברי האר"י, שכל העולמות הם לבוש האין-סוף, „והאין-סוף מתלבש בתוכם וגם סובב עליהם ומחיה את כולם ואין דבר יוצא ממנו, והכל בחינה אחת וכל העולמות נקשרים במאציל"4.

נמצא אפוא, שכללות השרשים הם כל המאורות, וכללות כל היוצא מהם הוא האדם, ולו מסורה העבודה בכל המאורות, כי אליו צריכה לבוא ההשפעה מכולם. — — סוד העבודה הוא זה, כי לכל מה שסידר המאציל בהנהגתו התקין מצוות, שבעשותם אותן בני-האדם תהיינה אותן הפעולות בתקונן; וענינה להיות למקשר ע"י המעשה שהוא אותו החלק המקביל בנשמה אל המאור שהוא שבשבילו צוה מעשה לאותו המאור. ואז נמשכה ההשפעה מאותו המאור אל אותו החלק, ונקרא, שנפתח צנור

1 אגרות רמח"ל, ח"א, ע' מ"ט, ב'.

2 דעת תבונות, ע' 88, 89.

3 אגרות רמח"ל, ח"א, ע' נ"א. 4 שער החקדמות, ה' ו'.

השפעה אחד; שכשיפתחו כולם, כל אחד בכל פרטי חלקיהם, שהוא ע"י כל נשמות ישראל, ואז יהיה העולם מתוקן לגמרי"¹.

ואדם זה, בחיר הבריאה, הולך ועולה מלמטה למעלה, שאף „תולדות מאור גדול יוכל לרדת למטה משרשו ויקבל ממאור קטן ממנו, ולכן אעפ"י שאדם יצא מן הגדלות הוחק לו, שבתחלה לא יושפע אלא מן הקטנות, ועדין יחלפון עלוהי, והוא ילך הלוך וקבל מדרגה אחר מדרגה, עד הגיעו אל מדרגתו האמתית"².

ואדם הראשון, יציר כפיו של הקב"ה, קלקל את מעשיו וחסא בעץ הדעת, „שהפריד האילנות וגרם חושך החיצוניות, שבו אחזות הקליפות, ואז הוחשך הגוף בסוד כתנות עור (בראשית ג', כ"א)³, ובמתן תורה עמדו הדברים בתקון, והסוד ה' מסיני בא וכו' (דברים ל"ג, ב'). כי כל הקליפות נכללו בב', שהם עשו וישמעאל, פנימיות וחיצוניות, ושניהם הם חיצוניות לחיצוניות הקדושה, שהוא השמאל — ואז ואתא מרבכות קדש (שם, שם), ואז הקדושה נצח נכללה שמאל בימין, ואח"כ מן הימין הנה הכולל השמאל ניתנה התורה לישראל, שיתקנו כל זה התקון כאחד. — והנה אם ישראל היו יכולים לסבול כל גלות מצרים היה נתקן הכל, אך לא סבלו כולו, יצא הערב־רב בלתי־מתוקן ובשבילו הוצרכו קפ"ת ההר כגיגית⁴, שע"ז יצא הרע מהם. אך יען כי הדבר נעשה בחזקה לא עמד הרבה, כי קלקלו ערב־רב וחזר קלקול אדם למקומו⁵, ונשברו הלוחות, שהוא פירוד המדרגות האלה, וחזרה מיתה, והלכו הדברים עד חורבן הבית, כי התקונים שבאמצע לא נתקיימו. גם הבית השני „לא השלים התקון“, ועדיין עומדים ומחכים לתקון השלם, האמתי, והוא יבא ב„אחרית הימים"⁶.

1

רמח"ל רואה גם בזה את ה„זה לעומת זה“, שכשם שברא אלהים נמצאים־גופניים, חמריים, עולם מגושם, כן ברא נמצאים בלתי־מורגשים ובלתי־מוחשיים, עולמות רוחניים; וכשם שנתן לנמצאים המורגשים חוקים וגבולים מיוחדים, כן נתן חוקים מיוחדים לנמצאים הרוחניים לפי ענינם הם; וכמו שבגופניים יש מינים שונים, „וכפי התחלף המין כן יתחלפו החוקים המיוחדים להם, כן ברוחניים ישנם מינים שונים, ובהתחלף המין יתחלפו החוקים שלהם“. והנה הנמצאים הרוחניים הם שלשה: (א) נקראים כחות נבדלים; (ב) מלאכים; (ג) נשמות. הכחות הנבדלים „הם נמצאים רוחניים משוללים מגופות, זכים ומעולים מאד, והם היותר קרובים אל

1 אגרות רמח"ל, ח"א, ע' נ"א; ועיין מאמר העיקרים, י"ד, ע"ב, ט"ו, ע"ב.

2 שם, ח"ב, ע' ר"ל.

3 „כתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב: כתנות אור" (בראשית רבה, פ"כ); „בקדמיתא הוו כתנות אור, אור דההוא נהורא עילאה דשמש ביה בגן עדן — ועל דא אדם קדמאה כד עאל לגן גנתא אלביש ליה קב"ה בלבושא דההוא נהורא ואעיל ליה תמן — כיון דאתתרך מתמן אצטריך למלבושא אחרא, כדין ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור" (זוהר ח"ב, רכ"ט, ע"ב).

4 „כפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה מוטב; ואם לאו, שם תהא

קבורתכם" (שבת, פ"ה, ע"א).

5 עיין שבת, קמ"ו, ע"א.

6 אגרות רמח"ל, ח"א, ע' ל"ה. ועיין אדיר במרום, ע' 21.

אלהים ועליהם הוא שורה תמיד, ונקראים בשמות כפי מדרגתם: גלגל, כסא, או אופנים וכיוצא בהם. המלאכים הם מהותות רוחניות שנבראו לעשות שליחותו של אלהים בכל מה שיעלה ברצונו, וכל אחד מהם ממונה על דבר-מה שמסר לו הרצון העליון, "ויש ביניהם מדרגות שונות, זו למטה מזו, וכל מדרגה יש לה חוקים וגבולים כפי מה שנאות לה עפ"י החכמה העליונה". ובאשר שכל דברי העולם נעשים על ידיהם, בין לטוב ובין לרע, נחלקים הם לשתי כתות, כת הטוב וכת הרע: אותם הממונים לטובת העולם הגופני והנפשי, ואותם הממונים לרעת העולם הגופני והנפשי. האחרונים נקראים: מלאכי חבלה ומזיקין. הנשמות הן נמצאים רוחניים, מתעתדים לבוא בגופות ולהתחבר בהם, וגם להם חוקים פרטיים כפי ענינם ומצבם הם. ומצב הנשמות שונה ומשונה: "יש להן מציאות חוץ לגוף ומציאות בתוך הגוף. והמציאות חוץ לגוף הן משני מינים: א) מציאותן טרם היותן בגוף; ב) מציאותן חוץ לגוף אחר שכבר היו בגוף ויצאו ממנו". והמציאות שבתוך הגוף, הנה, כמו האדם, הגוף, שהוא דפוס הנשמה, יש בו רמ"ח אברים ושס"ה גידים. כן הנשמה יש בה רמ"ח אברים ושס"ה גידים רוחניים; ואם תזכה הנשמה שבגוף ותטהר ותתקדש ע"י קיומה את כל המצוות כתקונה, תגלה אליה השפעה מלמעלה שעל-ידה תשיג ידיעה יותר ממה ששכל האנושי יכול להשיג, כי מן המצוות יפשו מלאכים והם יגלו אל בעל המצוות ויגידו לו דברים נפלאים; "השגת הנשמה" תוכל לעלות מעלה מעלה, ממדרגה למדרגה, עד מדרגת רוח הקדש, וגם למדרגת הנבואה.

הנה תקון הנשמה, שלימותה, ושכלולה, באים לפעמים ע"י גלגולה שוב בגוף אדם, אפילו שלש פעמים. ואם גם בגלגולה השלישי לא נתקנה כראוי, לא תתגלגל עוד, אלא יתמרקו עונותיה בדרכים אחרים; ויש שתתוקן על-ידי עבורי, שמתעברת נשמה זו עם נשמת צדיק אחד, העוזרת לה בתקונה ובהרתה, ויש אשר גם נשמת משה רבנו תתעבר בה ועוזרת לה בתקונה¹.

הנשמות הן, "תולדות הקדושה", ובהיותן בגלות תחת שלטון הקליפות, הנה שתי דרכים להן לתקן את השורש הכללי: "או אשר יתגברו בכחם באור המגיע אליהם ויהיו שוברים הקליפות ומאירים לרבים, או שמתחת לקליפות עצמן, כאדם מזוין העומד בבטן הארי וקורע אותו מבפנים, כן הם בתקונים אשר מלגו ירבו אור ותקון, עד זמן אשר יאמר: כי אז יבקע כשחר אורך (ישעיה, נ"ח, ח'), כי יהיה ממש בוקע ויוצא"².

ונמצאים עוד מין אחר של נבראים, "ויש בהם קצת גופניות, אך לא כגופניות שלנו, ויש בהם קצת עניני רוחניות, אך לא כרוחנים ממש". וגם ביניהם יש מדרגות ומינים שונים, וכפי מדרגותיהם כך יש להם חוקים וגבולים. השדים הם, "בריה אחת קרובה מאד לבני-אדם — והנה להם מקום מושב בהרים נשכחים ומדברות רחוקים ומשם לוקחים אכלם, כי הנה הצומח שם יהיה משתוה למהותם, אך המים הנה אינם

1 מאמר העיקרים, י"ד, ע"א וע"ב.

2 עיין זוהר, ח"ב, צ"ד, ע"ב, ק"ט, ע"ב; ספר הנלגולים, פרקים א, ב, ד, ה, ל"א.

3 עיין שערי קדושה, ח"א, ש"א; שער המצוות, תצא. ועיין ש. א. הורודצקי: תורת האר"י, ע' 406.

4 פתחי חכמה ודעת, ע' 35, 86; חוקר ומקובל, ע' 56, 57.

5 אגרות, ח"א, ע' קי"א, קס"ו.

צומחים במקום אחד פרטי, כי ממקור אחד יוצאים הנהרות ומהלכים בכל הארץ — וצריך שידע, שאין להם חולי כתחלואות בני-האדם ר"ל. אלא אם קלוקל מקרי יִצְשָׁה להם — ישוב רגע לאיתנו¹.

כל אלה ה"כחות הנבדלים" הרוחניים, משפיעים ופועלים למטה, "ואין לך דבר למטה שלא יהיה עליו ממונים מכת המלאכים, שמנהיגים אותו ומחדשים בו ענינים ומקרים כפי מה שיגזור האדון ב"ה" — לכל אלה הרוחניים נתן האדון ב"ה רשות לפעול בתחוננים פעולות שלא כדרך הטבע כשיעוררו אותם התחוננים ע"י אמצעים ידועים שהוכנו ונתיחדו לזה. אמנם אין בכח שום אחד מהם לעשות כל מה שירצה, אלא לכל אחד יש גבול מה שהגבול לו"².

והנה ברא אלהים את היצר הטוב ואת היצר הרע, את הקדושה ואת הקליפה, ו"בהם תלויים כל עניני העולם למגדול ועד קטן". מי שגובר על השני גורם טוב או רע, אור או חשך בעולם, "בהתגבר מדרגות הקדושה ובהתחזקותה לשלוט ימשכו כל הדברים בשמחה ובאהבה גדולה ויחוד ביניהם, כי כן הם מאוחדים בשרשם, אבל הטומאה היא להפך, כי כולם פרודים הם ולא נמצא ביניהם אהבה ואחוה ולא יחוד כלל". לעתיד לבוא, באחרית הימים, תאבד הקליפה, "החיה הרעה הזאת", מן הארץ, ורק הקדושה תשלוט בעולם, ואז "יהיו המאורות כולם מאירים בכח גדול", ועל האדם אפוא להשתדל "על ביטול הרע, בראשונה ממנו ואחריו מכל הבריאה כולה"³. מתוך נקודת השקפתו על אחדות אלהים וההויה הכללית בא רמח"ל לידי החלטתו האופטימית, שאין רע החלטי בעולם: גם בגופניות יש רוח, גם בעוה"ז השפל וחשוך יש אור, גם בשקר יש אמת. אמנם מצד עצמו, אינו אלא קלוקלים והפסדים והשחתה, אך עם שאר הכונניות, אדרבה, ממנו נמשכת תועלת לאדם עצמו, כי בו תלוי כל הזכות ומציאת העבודה — שהוא מתקן הבריאה בידיו ומעביר החסרונות שבה ונעשה שותף להקב"ה בעולמו. — שגם זאת טובה היתה, שיהיה הרע בכלל בנינו של אדם"⁴.

ז

עיקר תכלית הבריאה היה, כאמור, האדם, "שיהיה מתדבק בו ית' ונהנה בטובה האמתית", וניתנו לפניו שתי דרכים, טובה ורעה, כדי שיהיה חפשי בבחירתו, וכשיבחר בטובה תנתן לו, "הטובה האמתית הנצחית", ובו תלוי אפוא הדבר, "להמשיך בכל הבריאה כולה הקדושה או הזוהמא", ועל-ידי מעשיו הבריאה כולה, "מתתקנת או מתקלקלת"⁵. והנה, "מבחר המין האנושי הוא ישרא"ל, הוא התוך, הפנימי, העיקרי, ויתר האומות, הן חיצוניות אל ישראל": ישראל הם, "הענפים של השכינה" ונשמות ישראל הן, "חלק אלוה ממעל — וחצובות מתחת כסא הכבוד, ובאשר שהכלל והחלק שווים כמו כן הנשמה"⁶.

1 מאמר העיקרים, י"ד, ע"ב; אגרות, ח"א, ע' קט"ו. 2 שם, י"ד, ע"ב.

3 מאמר הגאולה, ט', י"א.

4 דעת תכונות, ע' 33, 40, 54; מאמר הגאולה, ח"י, י"א; אגרות רמח"ל, ח"א, קנ"ב. והשוה: רמ"ק,

פרדס רמונים, שער כ"ה, פ"א; אילימה, מ"א. לבוב תרמ"א.

5 מאמר העיקרים, י"ד, ע"ב, ט"ו ע"ב.

6 שם, י"ז, ע"ב; חוקר ומקובל, ע' 56, 89; אגרות רמח"ל, ח"א, ע' ל"ד, נ"א.

כל מה שהקב"ה עושה לישראל — „הכל הוא רק להיטיב להם“. ישראל הם בתכלית ההשגחה מאלהים על-ידי התרי"ג מצוות שנתן להם: רמ"ח מצוות עשה והן שורש החדש, שמקבלים חסדים טובים משורש השגחתו שהוא מדת החדש, ושס"ה מצוות לא תעשה, והן שורש הדין, לקבל העונש עליהן משורש השגחתו שהוא מדת הדין¹: ואלהים ברא קדושה וקליפה, טהרה וטומאה. קדושה היא מציאות קורבת אלהים אל האדם וטומאה היא התרחקותו ממנו; הקדושה היא השפעה שאלהים משפיע על האדם הראוי לה, והטומאה היא ריחוק והעלם אלהים ממנו. ויש בכח האדם לבחור בקדושה או בטומאה; בידו „לעורר את השרשים העליונים שיהיו ממשיכים אור קדושת אלהים, או המשך הוהמא והטומאה“. לתכלית בחירה זו יחד לו מעשים כאלה שעל ידם יוכל להמשיך עליו הקדושה, והם כלל המצוות, ויחד לו מעשים שעל ידם תמשך הוהמא, וצוהו להמנע מהם, והם כלל האיסורים². וכדי שיקבלו שכר על עשית המצוות, נתן להם את היצר הרע המונע מלעשותן, ובהתגברם עליו הם מקבלים שכר, וכן להיפך. וכיון שבריאת היצה"ר היתה מוכרחת הוצרך ג"כ שגוף האדם יהיה נברא מהחומר היותר עב, כדי שיוכל היצה"ר לשלוט בו, שאם היה נברא מחומר דק ורוחני, לא יכול היה היצה"ר לשלוט בו. והנה כמו שהגוף והנפש ביחד עושים המעשים, בין הטובים ובין הרעים, כן צריך שיקבלו יחד את גמולם. אולם על-ידי חטאו של אדם הראשון „נגזר על המין האנושי כולו מיתה, באופן שלא יוכל להגיע אל הטובה האמתית בלי שימות“; כי הנה האדם, „נשאב בגוף זוהמא, שאי-אפשר לו שיגיע לדביקות העליון בהיות זוהמא זו שאובה בו“, רק על-ידי המות ינקה מן הזוהמא, „וישוב ויבנה בטהרה בלי זוהמא כללי“, ואז תשוב בו הנשמה ויחיה, ויחדיו, הגוף והנשמה, „יאירו באור החיים לנצח ויהנו בטובה האמתית כפי המעשים שעשו בחייהם בראשונה, וזהו ענין תחית המתים המפורסם בישראל“³. ותקונו של ישראל הוא „בסוד שני שרשים, שהם תרי"ן משיחין“. הם, תרי"ן משיחין, סוף כל המאורעות ישראל וכללותם, „בסוד פנימיות וחיצוניות“, ובכל דור ודור „יש התרי"ן משיחין“⁴.

מי הם „התרי"ן משיחין“, ומה מקורם ותפקידם לעתיד לבוא? רמח"ל משיב: „התרי"ן משיחין“ הם „נשמות מוכנות להיות משיח והם צריכים לבוא משורש אחד המוכן לזה, אבל יכולים להיות ניצוצות שונים כולם מאותו השורש הפרטי, והאחרון יגאל את ישראל — כי כל מה שאנו מדברים משיח הכל הוא על היחידה, שהיא המשיח דוקא שבה יוכל לגאול. אמנם היא מתחלקת לב' חלקים, חלק למשיח בן דוד וחלק למשיח בן יוסף. והנה החלק המגיע למשיח בן דוד יושב תמיד אפיתחא דרומי⁵, וזה עשוי להבקיע הקליפה ולהוציא משם ניצוצות הקדושה, אך משיח בן יוסף, פירוש: חלק המגיע לו, הוא מתלבש בכל אותן הנשמות הראויות להיות משיח בן יוסף בהתלבשות גמורה, רק שאינה יכולה לפעול כלל וחסר ממנה הכח, והנה בזה היא סובלת כל אותן המיתות“⁶.

1 חוקר ומקובל, ע' 56, 80; אגרות רמח"ל, ח"א, ע' ק"א.

2 מאמר העיקרים, ט"ו ע"א.

3 שם, ט"ו ע"א.

4 אגרות רמח"ל, ח"א, ע' נ"א, ט"ג, צ"ד, צ"ה, 5 סנהדרין, צ"ח, ע"ב.

6 אגרות, ח"א, ע' ט"ג, ס"ד, ועיין סוכה, נ"ב, ע"א וע"ב.

המשיח הוא יסוד ושורש הכל; „כל העבודה וכל גלגולי העולם אחר חטא אדם, הם ותקונו — המשיח“; ומלך המשיח בעצמו „גם הוא צריך ליתקן“¹. כל ההויה מחכה לתקן הגדול באחרית הימים.

ח

הגלות היא האסון הנורא של חיי ישראל החמריים והרוחניים מני אז. „קלקולי הגלות רבים הם“. על-ידי הגלות נתקלקלו המאורות שעל ידיהם יצא השפע לעולם, ואותו הצנור הגדול, המשפיע בשנים כתקונן לשכינה, נקצר על-ידי הגלות והקטן „ומה שיורד ממנו אינו יורד אלא בהעלם גדול“, ועל-ידי זה ירדה השכינה מגדולתה, ואם לפני היתה היא „מתחזקת בכבוד ובתפארת ובשמחה גדולה מושלת על כל הצבאות והמחנות אשר לה, וישראל כמו כן היו מתגברים ברוב ההרר למשול על כל הגוים“, על-ידי הגלות „נוטל הכבוד הזה והשכינה אינה מקבלת רק בהסתר גדול, וכן ישראל“. בגלות כאילו ישן, כביכול, האלהים, ואינו מתגלה, „וכאילו אינו רואה ומביט, ומפני העלם ההבטה נתחזקו הקליפות“. הקלקול היותר נורא שמביאה הגלות הוא: „גלות השכינה“, הקשור קשר אמיץ עם „גלות ישראל“, שהשכינה „גלתה בין שרי הטומאה וכמה מיני מאורות עצומים וחזקים יצאו אחריה ונמסרו ביד הקלפות“².

גלות-ישראל היא, כאמור, גם גלות-השכינה, כי בכל מקום שגלו ישראל גלתה השכינה עמהם³, „להשיג עליהם, לזונם ולפרנסם בכל צרכיהם“. גלות-ישראל רעה לא רק לישראל, כי-אם גם לאומות-העולם שישראל נכנעים להן, כי הנה „כל העולם יש טוב ויש רע ובמין האנושי — ישראל ואומות-העולם, וכמו שתקונו של העולם הוא בזה, שהטוב יתגבר על הרע וישלוט בעולם והרע יכנע תחתיו, כן במין האנושי: ישראל, הטוב, צריך להיות השולט, ואומות-העולם, הרע, צריכות להיות משתעבדות תחתיו, ואז טוב גם לאומות-העולם, כי גם הם, המשתעבדים תחת ישראל, מקבלים קדושת ישראל ונתקנים על-ידי ישראל. אבל כשאומות-העולם „מתפרצות מתחת ידי ישראל ושולטות, וישראל נכנעים, הנה ישראל מפסידים שהם בשפלות, והקדושה אינה מתחזקת בעולם, לפי שהמקום המיוחד לה, שהוא ישראל, איננו בתקונו וחזקו, וכל שכן שמפסידות האומות עצמן, שאין נמשך להן מהקדושה שום הארה כלל, אלא, אדרבה, מטמאות והולכות ומתרחקות מן הטוב“⁴.

והנה תקון-ישראל ותקון-העולם קשורים ואחוזים זה בזה, ואפילו כשישראל מצד עצמם הם נבחרים ומקודשים „ומעוטרים בעטרותיו ית', הנה עד שהעולם כולו בכל חלקיו אינו נתקן, גם ישראל אינם מגיעים לתכלית מעלתם“, ומהצד השני: „אין כלל הבריהא משתלם עד שתסודר כלל האומה הנבחרת בסדר נכון ותשתלם בכל עטוריה ותתדבק בה השכינה, ואחר-כך יגיע העולם למצב השלם“, כי העולם עדיין לא נשלם מתחלת בריאתו, כי מיד כשנברא חטא אדם הראשון ונתקלקל הסדר, ואם באו האבות אחר-כך והתחילו בתקון החטא „ונמשכו הבנים אחריהם להיות לעם סגולה, עם כל זה מעולם לא נשלם הדבר כראוי, מפני כמה חטאים שנזורו במ אחור מהתקון השלם“. נמצא אפוא, שצריך שתהיה האומה בשלימותה,

1 אגרות, ע' צד, צ"ה, קכ"ה. 2 מאמר הגאולה, ע' 1, 22.

3 עיין מגילה, כ"ט, ע"א. 4 חוקר ומקובל, ע' 82; מאמר החכמה, כ"א, ע"ב.

ואז תקבל גם הבריאה כולה שלימותה. והנה, „שיתא אלפי שנה הגבילה החכמה העליונה לעבודת בני-האדם והשתדלותם על השלימות, ואח"כ יתחדש העולם בצורה אחרת ראויה למה שיפשה בו אח"כ, דהיינו ההנאה הנצחית לזוכים לה, וטרם יוכלו ו' אלפים האלה הנה צריך שתעמוד האומה הנבחרת במצבה השלם, שיוכל ליעתק הדברים אח"כ אל הנצחיות“¹.

ואתו התקן השלם, הגמור, של ישראל אפשר רק בארץ-ישראל, ארץ הקדושה. ישראל וארץ-ישראל מקושרים יחד בקשר אמיץ. בשניהם בחר ה' מכל הסביבה שלהם: את ישראל בחר מכל האומות ואת ארץ-ישראל מיתר הארצות, והיא „ארץ טובה מן הארצות האלה, ארץ הקדושה“², „והשגחתו דורש אותה להיטיב עמה בלתי-אמצעית. היא הנקודה אמצעית, נחלת ה'“. מקומם של ישראל הוא רק בארץ-ישראל, וכשישבו ישראל על אדמתם היתה השכינה שורה שם, כי שם ביתה: ואז היתה ההשגחה באה להם מלמעלה למטה, מן המשגיח אל המושגחים בלי שום אמצעי, ושאר אומות-העולם היו נזונות מתמציתם של ישראל, אבל כשחטא ישראל ועזבו את ארצם והלכו בגולה הלכה גם השכינה עמהם. אז נעשה הדבר להיפך: ישראל מקבלים השפע משרי אומות-העולם ואינם מקבלים מעצמות ההשגחה. השרים האלה הם „כמחיצה של ברזל, המפסיקה בינינו לבין אבינו המשגיח בנו, והמה בעוה"ר מנתקים את החבל ומפרידים בין רעים אהובים — וכמו שיש פירוד למטה, מפוזרה ומפורדה האומה הישראלית תחת שבעים אומות, כמו כן, כביכול, יש פירוד למעלה, כי השכינה מתפזרת ומתפרדת השגחתה להיטיב בין שרי אומות-העולם: זוהי „גלות השכינה“, כי השכינה חפצה להתיחד תמיד עם ישראל בביתה, בארצה, בארץ הקדושה „ולא יעבור זר בתוכם“, ואותו היחוד, האחדות הגמורה בין השכינה ובין ישראל וארץ-ישראל, הוא יבוא בזמן הגאולה האחרונה השלימה, „שיחזרו וישבו ישראל לארצם, לארץ אחוזתם, נחלתם לעולם תהיה, נחלת ה', ארץ צבי, תפארת ממלכות, עטרת ישראל“, אז תתמיד גם השכינה עמהם, „ותחזור העטרה ליושנה בתקן צנורות להשפיע בדרך הישר“³.

רצה אלהים וגלה לבני-ישראל עודם בחיים, בעולם הזה, „מסתרי וסודותיו ומעניני השגחתו וממה שיביא על בריותיו, וזה נקרא נבואה“. התגלות זו היא בדרכים מיוחדות, ויש בה מדרגות שונות, וכשתגיע ההתגלות לנביא תאחזהו רעדה גדולה וכל אברי-גופו יזדעזעו ויבטלו הרגשותיו, „וישאר כאיש ישן, ומתוך תרדמתו זו יתראו לעיניו מראות מה ששיג בהם גילוי הכבוד אליו, וידע מה שיהיה הרצון העליון שידוע לו“. הנביא ראה „כבוד העליון“ בדרך דמיונות, והוא עצמו יודע האמת בזה, ואותו „כבוד העליון“, לפי דמיון הנבואה, „הן כל אילן הספירות והפרצופים“, ואותו הנביא, יחזקאל, שראה את אלהים ומרכבתו, „היה רואה את כל המוזכר בדברי רשבי (בוורה) ומפרשיו וכל הנזכר בפרקי היכלות וכל הדומה להם“⁴. ומי שזוכה להגיע למדרגה זו, להיות נביא, „מוכרח הוא שיתדבק בו ית' דבקות גדולה“. על-די דבקותו זו יגיע גם „לעשות נסים ונפלאות“⁵. הנבואה — יאמר לוצאטו — היא „ידיעה והשגה שהקב"ה נותן לנביא מכבודו ית', וע"כ ידעו העבר והעתיד מה

1 מאמר העיקרים, י"ח, ע"א; מאמר החכמה, כ"ב, ע"א.

2 אגרות, ח"ב, ע' ר"ז. 3 חוקר ומקובל, ע' 89-93.

4 מאמר העיקרים, י"ז, ע"א; חוקר ומקובל, ע' 21. 5 שם, י"ז, ע"ב.

שהקב"ה עושה בעולם — אך מהותו הפשוטה לא ישיגו. ואף השגה זאת שמשגיגים לא תהיה בראיה פשוטה, אלא בדרך מיוחדת לנבואה — כי לא ניתן רשות לנביאים לראות הכבוד העליון כמות שהוא, אבל הכבוד המתגלה עליהם יחדש בלבם דמיונות נבואיים שהיו כמו לבושים וחדות לעינים הראויים להגיע לידיעתם, וכמו כל שאר המשלים והחידות שבעולם. ואמנם אין דרך השגתם כמו שמשגת הדעת האנושית בדרך השפע, אבל היא השגה נשפעה בהם וידיעה נחקקת, שלא יפול בה הספק וצורך העיון והרגל המופתים, אלא יחברו להם בלי שום ספק, שהמתגלה עליהם ומדבר עמהם יהיה כבודו ית', והוא המחדש בלבם הדמיונות הנבואיים ההם, ותחקק בלבם ידיעה כמו כן, ששיג פתרון המראה והחידה וישיגו מה שהאדון ב"ה רוצה לגלות להם¹.

כל המדרגות שבנבואה עומדות למטה ממדרגת נבואת משה רבינו ע"ה וההבדל ביניהן גדול מאד; ואם לנבואה בכלל יוכל כל אדם לזכות, הנה נבואת משה היתה מדרגה שניתחדה רק לו לבדו ואי אפשר לאחר להשיגה².

מדרגה פחותה מן הנבואה, היא מדרגת רוח־הקודש. „רוח־הקודש“ הוא ענין „שיושפע שפע ממנו יתברך אל שכל האדם“. בהגיע אליו שפע־אלהים זה „תוקבע בו ידיעת ענין־מה בלתי־ספק ובבלתי־טעות, וידע הדבר בשלימות, סבותיו ותולדותיו, כל דבר במדרגתו“. „על־ידי השפע הזה אפשר לאדם המושפע שישכיל דברים מגדר ההשכלה האנושית הטבעית“. ההבדל בינו ובין האיש המתעמל על דרך האנושי להבין את הדברים האלה הוא בזה: הוא ישיגם „בלי עמל ובלי טעות, ולא ישאר בהם ספק, מה שאין כן בההשכלה שעל דרך האנושי“. גם אפשר על־ידי השפע הזה: רוח־הקודש, להשיג לפעמים ענינים נסתרים ועתידיים, מה שאין בגדר השכל האנושי להשיגם. רוח־הקודש מורגש למשיגו; המקבלו מכיר את שפע־אלוה זה שזכה לו. לפעמים יושפע בלב האדם שפע כזה, שיעמידהו על תוכן ענין אחד, אך המושפע אינו מרגיש שהוא שפע־אלוה, אלא „כמי שנופלת מחשבה בלבבו, ונקרא ע"ד ההרחבה ושלא בדקדוק רוח־הקודש“³.

ט

אחדות אלהים וההויה, הורה רמח"ל, „הכל הקבלה אחת, פרטיות המאורות וחלקי־האדם: חלקי נשמתו וחלקי גופו“, וכל אלה מושרשים בשורש כל השרשים: באלהים. על האדם אפוא להשתדל להיות מושרש היטב ב„שורש השרשים“ ולבלי להנתק ממנו, לבלי לקלקל את מעשיו ולהחשיך על־ידי זה את המאורות, כי על־ידי חטא ישראל מתחזקת הטומאה, ו„המאורות מסתירים פניהם ואינם מאירים זה לזה“. נתחזקה על־ידו הקדושה, מתעוררים העולמות לחיים מאירים, והמאורות מאירים ומשפיעים על ההויה כולה, והשכינה מזהירה ומקבלת תקונה, וימות המשיח הולכים ומתקרבים, והגאולה, גאולת ישראל והשכינה, מתקרבת לבוא, ושבו בנים לגבולם⁴. והנה נתן לו אלהים לאדם הישראלי את התורה ואת המצוות, לזכך בהן את גופו ולטהר את נשמתו ולהמשיך עליו הקדושה העליונה לעלות מעלה מעלה, וחזק מן אלה המסורות, שנמסרו לנו מדור דור, יש עיני מדות ומוסר, שצריך האדם לקבל

1 דעת תבונות, ע' 89.

2 מאמר העיקרים, י"ו, ע"ב. 3 שם, שם.

4 שם, ט"ו, ע"א; מאמר הגאולה, א'; אגרות רמח"ל, ח"א, ע' נ"א.

עליו, כדי שיגיע לגובה הקדושה והטהרה. הם מקושרים יחד עם המצוות ואי-אפשר לאלה בלא אלה; הם היסודות שעליהם נבנו החיים הרוחניים, ואי-אפשר לאדם להגיע למדרגה העליונה בלעדיותם. על עניני מוסר ומדות אלה, המוליכים את האדם הישראלי להשתלמות ולחיי-עולם, חבר רמח"ל את ספרו המפורסם, "מסלת ישרים", שהוציאו בעצמו בשנת ת"ק באמשטרדם והשגיה עליו שיצא מנוקה מכל טעות.

לוצאטו מתאונן, שרוב אנשי-השכל עוסקים רק, "בדקות החכמות ועומק הענינים": זה במחקר הבריאה והטבע וזה בתכונה והנרסה, זה בפלפול והלכות וזה בדיני איסור והיתר, אך מעטים הם, מתוך הלמדנים האלה, שיתעסקו בלמוד, "על עניני שלימות העבודה, על האהבה, על היראה, על הדביקות ועל כל שאר חלקי החסידות". הנכון הוא, שואל רמח"ל, שנתעמל בחקירות אשר לא נתחייבנו בהם, "בפלפולים שלא יצא מהם שום פרי, ודינים אשר אינם שייכים לנו", ומה שחייבים אנו לאלהים נעזבו להרגל, "ונניחחו למצות אנשים מלומדה". גם אלה שאינם מלומדים, רוב בני-האדם, טועים בעניני החסידות למיעוט השגתם בהם, וחושבים, "שהחסידות תלויה באמירות מזמורים הרבה ווידוים ארוכים מאד וצומות קשים וטבילות קרח ושלג, כולם דברים אשר אין השכל נוח בהם ואין הדעת שוקטה". לא זה הדרך, החסידות האמתית, זו שלוצאטו דורש אותה מן האדם: חסידות בעיון ובמעשה לאלהים ולאדם, היא צריכה למוד ועסק, לחפש דרכיה ולקנותה בלב ובנפש; "אם לא נסתכלנו ולא עיינו מה היראה האמתית ומה ענפיה, איך נקנה אותה ואיך נקלט מן ההבל העולמי המשכח אותה מלבנו. ואהבה כמו כן, אם לא נשתדל לקבוע אותה בלבנו ככח כל האמצעים המגיעים אותנו לזה, איך נמצאה בנו? איך תבוא הדביקות וההתלבטות בנפשתינו עמו ית' ועם תורתו, אם לא נשעה אל גדולתו ואל רוממותו אשר תוליד בלבנו הדביקות הזאת? איך תטהר מחשבותנו אם לא נשתדל לנקותה מן המומין שמטיל בה הטבע הגופני? והמדות כולן, הצריכות כמו כן תיקון והישרה, מי יישרן ומי יתקנן אם לא נשים לב עליהן ולא נדקדק בדבר דקדוק גדול?" חסידות, אומר לוצאטו, הוא, "דבר עמוק מאד להבינו על נכון, והוא מיוסד על סודות חכמה רבה ותקון המעשה בתכלית".

את החסידות מחלק לוצאטו לשלשה חלקים: (א) עשיה; (ב) אופן העשיה; (ג) כוונה. החלק הא' נחלק לשנים: דברים שבין אדם למקום, והם: (א) קיום המצות בכל דקדוקיהן; (ב) דברים שבין אדם לחברו, שיהיה האדם מיטיב לבריות בגוף, בממון ובנפש, וישתדל לעשות לחברו קורת-רוח; "ואהבת לרעך כמוך, בלי שום הפרש, כמוך בלי חילוקים, בלי תחבולות ומזימות, כמוך ממש". בכלל זה רדיפת השלום, שהיא "ההטבה בין כל אדם לחברו"; בכלל זה הצדקה וגמילות חסדים, חסד עם כל איש, אפילו לשונא, חסד עם כל בריה, אפילו בעלי-חיים, "ולרחם ולחוס עליהם". בכלל: "הרחמנות וההטבה צריך שתהיה תקוע בלב החסיד לעולם". החלק השני מן החסידות, אופן העשיה, נחלק גם הוא לשנים: יראה ואהבה, "שני עמודי העבודה האמתית, שזולתם לא תכון כלל": היראה, היא יראת רוממותו ית', לא, "יראת העונש". בכלל היראה: "הכנעה מלפניו, הבושת בקרוב אל עבודתו והכבוד הנעשה אל מצותיו אל שמו ית' ואל תורתו, והאהבה, שיהא האדם, "חושק ומתאוה ממש אל קרבתו ית' ורודף אחר קדושתו, כאשר ירדוף איש אחד דבר הנחמד ממנו חמדה עזה, עד

שתהיה לו הזכרת שמו יתברך ודבר בתהלותיו והעסק בדברי תורתו ואלהותו יתברך שעשוע ועונג ממש, כמו שאוהב את אשת נעוריו או בנו יחידו אהבה חזקה. אהבה זו צריכה להיות תמימה, לשמה, ואינה צריכה להיות תלויה בשום דבר. בכלל האהבה: הדבקות, שהאדם, „מתדבק בו יתברך, שאינו יכול ליסרד ולזוז ממנו“: שיהיה לבו של אדם, „מתדבק כל-כך בשי"ת עד שכבר יסור מלפנות ולהשגיח אל שום דבר זולתו“: השמחה, שיהיה לבו של אדם, „עלו על שהוא זוכה לעבוד לפני אדון ית"ש“: והקנאה, שיהיה האדם, „מתקנא לשם קדשו, שונא את משנאיו, כדי שתהיה עבודתו ית' נעשית וכבודו מתרבה“. והחלק השלישי מן החסידות: כוונה היא, שיעשה האדם את כל צרכי-שמים בכוונה רק לשם הגדלת כבוד אלהים, שעבודתו תהיה רחוקה לגמרי מכל הנאת עצמית, ורק לקידוש שמו יתברך. ומלבד כוונה זו, „לשם שמים“, צריך החסיד לכוון במעשיו „לטובת דורו כולו, לזכות אותו ולהגן עליו“, כי החוב מוטל על החסידים לבקש רחמים על-בני-דורם, וכל מה שהאדם מגדיל אהבתו לישראל גם הקב"ה מגדיל עליו, ואלה הם הרועים האמתים של ישראל, שהקב"ה חפץ בהם הרבה, שדורשים ומשתדלים על שלומם וטובתם בכל הדרכים ועומדים תמיד בפרץ להתפלל עליהם ולפתוח עליהם שערי הברכה“¹.

ה„הסתכלות“ וה„התבוננות“, הם יסודות החסידות, שעליהם היא נבנית ורק על-ידיהם אפשר להשיגה ולכבשה: הסתכלות ברוממותו של אלהים ותכלית שלימותו. והתבוננות לרוב חסדי אלהים עם ישראל וגודל אהבתו אליהם, ומעלת התורה והמצוות. על-ידי הסתכלות והתבוננות אלה וכאלה תתלהט באדם אהבה עזה לאלהים ויתאוה להדבק בו. כדי להשיג שתי מדות אלה, הסתכלות והתבוננות, צריך האדם להתבודד בחדרו ולהתמיד ולעיין בספר התהלים, ולרכז כל מחשבותיו בהסתכלות ובעיון בעולם ומלואו, גם לקרוא בספורי החסידים והצדיקים, „כי כל אלה מעוררים את השכל להתיעץ ולעשות כמעשיהם“².

האדם הישראלי צריך להשתדל לעלות מעלה מעלה בקדושה: צריך להיות פרוש ונבדל מן החומריות, „ומתדבק תמיד בכל עת ובכל שעה באלהיות“, ואפילו בשעה שהוא עוסק במעשים גשמיים-הכרחיים, גם אז לא תיזו נפשו מדביקותה העליונה, ואם אמנם קשה דבר זה לאדם החמרי והגופני, אבל על-ידי השתדלותו „ברדיפת הידיעה האמתית והתמדת ההשכלה בקדושת המעשה“ יעזור לו אלהים למצוא אליו את הדרך הנכונה. להיות תמיד בדביקות עמו, „כי מה שהטבע מונע ממנו, יעזרו השי"ת ויסייע לו“. והנה האדם המתקדש בקדושת אלהים, „אז אפילו מעשיו הגשמיים חוזרים להיות עניני קדושה ממש“. וזהו ההבדל שבין ה„טהור“ ובין ה„קדוש“: הטהור, מעשיו החמריים אינם אלא הכרחיים והוא עצמו אינו מתכוון בהם אלא על צד ההכרח, „ונמצא שעי"ו הם יוצאים מסוג הרע שבחמירות ונשארים טהורים“, אך לכלל קדושה לא באו, כי אילו אפשר היה לו להתקיים בלעדיהם, היה יותר טוב לו. לא כן הקדוש, הדבק תמיד באלהיו, „הנה נחשב לו כאילו הוא מתהלך לפני ה' בארצות החיים עודנו פה בעוה"ז“. איש כזה הוא עצמו „נחשב כמשכן, כמקדש והמזבח — — כן המאכל והמשתה שאיש הקדוש אוכל עילוי הוא

1 מסלת ישרים, בהקדמה; שם, פרקים י"א, י"ח, י"ט.

2 שם, פרק כ"א.

למאכל הוא ולמשתה הוא, כאילו נקרב על גבי המזבח ממש — ועל דרך זו כל תשמיש שישתמשו מדברי העולם אחרי היותם כבר דבוקים לקדושתו יתברך¹. ה"קדוש" מחזיר העטרה ליושנה, מהפך את החמרי לרוחני, כמו שהיה לפני חטאו של אדם הראשון, ורק על-ידי חטאו נתעבה ונתגשם החמרי יותר ויותר עד שנעשה למה שנעשה והניצוצות הקדושים והרוחנים שבחומר נבלעו ונשרשו ונתעבו בחומר זה. הקדוש, לא רק שמקבץ הניצוצות שבחומר ומאירם והם שבים למצבם הרוחני, כמו שהיו מתחלה, אלא הוא מהפך גם את החומר לרוחני. הנה, למשל, חיי איש ואשה, שבאמת, "כל הדברים אשר בין איש לאשתו הלא קודש קדשים הם בעצמם, אך סכלות בני-האדם מחזירם לאבי אבות הטומאה. באמת זה ענין רע, אשר שלט האדם בליעל באדם מיום אכלו את העץ אשר נאסר לו, כי שלטה הערה במקום שלא היה שם שום בושם ופגם מתחלה. כמו שחרפה הוא חוש המישוש לאיש בער כבהמות נדמה, אך איש הולך בדרכי ה', כאשר קדוש מעשה חבורו כן קדוש מעשה קרבתו"².

אין בספר, "מסלת ישרים", ה"כולל עניני מוסר ויראת ה'" רעיונות חדשים, ודרכו של הספר במוסר ובמדות סלולה מכבר בספרות-ישראל הקודמת לו, ורמח"ל בעצמו כותב בהקדמתו: "לא תמצא ברוב דברי אלא דברים שרוב בני-האדם יודעים אותם", אלא שלוצאטו מצא לדברים המפורסמים האלה את הבטוי הנכון, והם נאמרו ונשנו בתמימות ובחמימות, אותה התמימות שלוצאטו כותב עליה, שהיא, "תתן חייוק לקדושה", ובהרצאה קלה, המיוסדה על התנ"ך והתלמוד ועוד ועוד. ועל-ידי כך דבריו נכנסים אל הלב ומעוררים אותו, ומשום זה זכה ספרו זה של רמח"ל להתקבל בחבה יתרה בתוך כל המפלגות בישראל, וכל אחת מצאה בו את אשר היא חפצה ודורשת: הגר"א מוילנה אמר, כשהגיע הספר, "מסלת ישרים" לידו: "לוא היה רמ"ח לוצטו בחיים, הלכתי רגלי אליו ללמוד ממנו מוסר ומדות"³, והצדיק הבעש"טני ר' יעקב יוסף מאוסטרהא, מחבר ספר "רב ייבא" (אוסטרהא, תקס"ח), מסר מה ששמע מרבו, המגיד הגדול ממזריץ', על רמח"ל, שלא היה דורו כדאי להבין צדקתו ופרישתו⁴; ואם מצד אחד תפס הספר הזה מקום חשוב בישיבה של "בעלי המוסר" בסלובודקה, ללמוד בו ולשננו בעל פה, הנה מצאה בו מצד אחר החסידות הבעש"טנית דברים יסודיים הנוגעים למהלך רעיונותיה ודרכיה בחייה הרוחניים⁵.

החדש לוצאטו איזה חידוש במשנת הקבלה שלו? הוא הכריז על עצמו, שממנו מתחילה תקופה חדשה בתורה זו, "הארה חדשה", והארה הראשונה שהתחילה מרשב"י והלכה ונמשכה עד זמנו נפסקה, נכבתה⁶. אולם איה הם יסודותיה ומחשבותיה של תורה חדשה זו בכל אותם הספרים והמאמרים של רמח"ל שנפוצו ברבים? ר"י באסאן, רבו של רמח"ל, השיב לו בסוף שנת תפ"ט, כשכבר עברו על לוצאטו כשנתים

1 מסלת ישרים, פרק כ"ו. 2 אגרות רמח"ל, ח"ב, ע' רי"ז.

3 רוטשטיין, נזיר אלהים, ע' 57, פסד"מ תרל"ה.

4 שם הגדולים החדש, ח"א, אות מ' סיפן קל"ח.

5 עיין בספר "מסלת ישרים", פרק כ"ו.

6 אגרות רמח"ל, ח"א, ע' ס"ט.

וחצי מיום התגלות ה"מגיד" ואלהיה אליו, שמהם למד תורת הרזין. — על "אילן הקבלה" ששלח לו, "שלא מצא בו דבר חדש", ועל "מאמר הוכוח" ששלח לו, השיב לו — בסיון תצ"ד — גם כן: "לא דבר חדש הוא": ור"י אירגס, מגדולי המקובלים בזמנו ובארצו, אחר קראו את "מאמר החכמה" של לוצאטו כתב לר"י באסאן: "ואני קראתי אותו מראשו לסופו וכל דבריו הם ענינים מלוקטים מחבורי המקובלים — אין כל חדש בו. וגם הכללים שחברתי הם ענינים לקוחים מספר פרדס רמונים של הרמ"ק ז"ל בשינוי לשון ובקיצור מופלג".¹ השקפתו הקבלית על האותיות, מיוסדה היא ביחוד על הקורדובירי,² והפרקים מחלק השלישי מספרו "חוקר ומקובל", מלוקטים ומקוצרים מהספר הקורדובירני "שפע טל".³

אכן רמח"ל מקבץ ומלקט בספרי הקבלה שלו גם מהרמ"ק וגם מהאר"י, וביחוד מהאחרון, אלא שהוא נותן ביאור ופירוש בהרצאה ובסגנון המיוחדים לו, ויותר מכל הוא מבסס את דבריו על דברי האר"י: עושה הוא את רעיונותיו של האר"י מרכז לדבריו, מוסיף עליהם ראיות מזהה ומדרשים שונים, מבאר ומפרש דרך אגב גם פסוקים שונים, כדי כשרונו החריף והמעמיק עליו, אולם הגרעין, היסוד העיקרי של הקבלה שלו, הוא לוריני.

בספריו הידועים לנו בקבלה אינו בוקע הרים. הדרך סלולה וכבושה לפניו מכבר, והוא מוסיף רק פירוש וביאור ברוחו העצמי, אבל העיקר ידוע, ואין בו חידוש. ואם רמח"ל משיב לר"י באסאן רבו על-אודות "אילן הקבלה" שלו: "בקיצור גדול הוא עשוי ועל כל מלה צריך דיון רב, והוא רובו חדש", ועל דבריו של ר"י אירגס בדבר ספרו, "מאמר החכמה" השיב, אם אין חידוש בהקדמותיו, "אבל חידוש פירוש מקראות נמצא בו",⁴ תשובות כאלה לא עשו את הרושם המקווה, ולא יכלו לשנות את דעת באסאן ור"י אירגס.

אולם זהו רמח"ל הגלוי לפנינו, המחבר ספרי-קבלה שאנו מכירים אותם, והם מחוברים על יסודות המקובלים שקדמו לו. לוצאטו זה מבאר ומפרש דברי המקובלים ועושה תעמולה לקבלה, ו"אין כל חידוש בלוצאטו זה". אולם לא על ידו נודע העולם הישראלי בזמנו, ועוד יש לוצאטו אחר, והוא הנסתר שבנסתרו, "רוי דרזין", וזה כאילו לא קבל תורה מפי ספרים, אלא מפי ה"מגיד" ואלהיה, מפי רעיא מהימנא והאבות הקדמונים ומטטרון השר הגדול — מפי אלה שזכה רשב"י לקבל. בתורה זו כאילו היה לוצאטו מחדש חידושים שלא זכו להם אדם מעולם: "החידושים באמת — כותב לוצאטו — יהיו בספרי קהלת, תיקונים ושעל התורה ושאר הדרושים ופירוש המאמרים",⁵ אלה שקבל מפי ה"מגיד" ויתר קדושי עליון:⁶ ע"י תורה נסתרה

1 אגרות רמח"ל, ח"א, ע' י"ד; שם, ח"ב, ע' רמ"ה.

2 "כללי חכמת האמת", ורשה 1888. 3 אגרות רמח"ל, ח"א, ע' ק"ב.

4 ע"פ העתק פ. לחובר מתוך כ"י של "לשון למודים", במאמרו "בשער המגדל", שנדפס ב"כנסת"

הרצ"ט, ע' 368—369.

5 פרדס רמונים, שער כ"ו, פ"ב; אילימה, קל"ב, קל"ג, לבוב תרמ"א; שיעור קומה, נ"ד, ורשה תרמ"ג.

6 חוקר ומקובל, ח"ג, בהגהת א"ל, ורשה 1888.

7 אגרות רמח"ל, ח"א, ע' י"ד; שם, ע' קי"ד.

8 שם, ח"א, ע' קי"ד.

9 לוצאטו מודיע לבאסאן בשנת ת"צ: "הנה ג' ספרים יש לי מן המגיד לבדו, עד הגלות אליהו ז"ל,

שבנסתרה זו, "דכל תרעין סתימון מתפתחון" על ידה האמין רמח"ל להקים את השכינה מעפרה. כאשר כן אמר ליה רעיא מהימנא: "ודאי השתא איהו זמנא לאהדרא שכינתא לבעלה בהאי חבורא — דא אור עלאה דביה אנהרת לה לשכינתא בגלות וביה חסך לה מגלותא בזמנא דפרקא". אולם מקבלה זו של רמח"ל יש בידינו רק שריד מעט, ואין אנו יכולים על פיו לדון עליה.

וס' קהלת יהיה כאלף דמים קטנים בקירוב, וס' התיקונים — מאתים דמים, והחיבור אשר אני עושה על התורה עד עתה — ת"ק דמים. — כל אלה מלבד חידושים שונים הנאמרים לי בשבתות ויורט או בימים אשר אין אני עוסק בחיבורי הגדול (אגרות, ח"א, ע' ל"א—ל"ב).